

Arap Dilinde Eş Anlamlı Sözcükler ve Ortaya Çıkaran Nedenler*

Synonyms in the Arabic Language and Their Reasons That Emerge

Nurullah ŞENTÜRK¹

*Çalışma 2014 yılında Prof. Dr. Mehmet Reşit Özbalıkcı danışmanlığında yapılan 'Arap Dilinde Eş Anlamlılık' başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

¹Dokuz Eylül Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı, İzmir, Türkiye

ORCID: N.Ş. 0000-0003-4664-5923

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Nurullah ŞENTÜRK (Dr.),
Dokuz Eylül Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı, İzmir, Türkiye
E-posta: nurullahsenturk@hotmail.com

Başvuru/Submitted: 09.06.2022

Revizyon Talebi/Revision Requested:
27.06.2022

Son Revizyon/Last Revision Received:
14.08.2022

Kabul/Accepted: 22.09.2022

Atıf/Citation: Senturk, Nurullah. "Arap Dilinde Eş Anlamlı Sözcükler Ve Ortaya Çıkaran Nedenler." *Şarkiyat Mecmuası - Journal of Oriental Studies* 41 (2022), 321-351.
<https://doi.org/10.26650/jos.1128300>

öz

Arap dili, bünyesinden Kur'ân-ı Kerîm gibi kutsal bir metni çıkardığı için öncülleri olan diğer Sami dillerinden ayrılmıştır. Çağdaşı olan diğer diller günden güne kan kaybederken Arapça, İslam Medeniyetinin doğmasına, serpilip büyümesine ve en nihayetinde çöküşüne tanıklık etmiştir. Bu süreçlere paralel olarak Arap dili gelişip serpilmiş ve bir dönem dünyanın bilim ve kültür dili olmuştur. Buna bağlı olarak müfredât ve ifade kabiliyeti artmış, lafızları işlendikçe anlam kapasitesi her daim yenilenmiştir.

Lafızları tasnif etmenin doğal bir sonucu olarak, benzeşen ve benzeşmeyen olmak üzere önce ikiye ayrılmış, benzeşen lafızlar da kendi arasında anlamı benzeşenler, sesi benzeşenler olmak üzere tekrar ikiye ayrılmıştır. Benzeşmeyenler, mütebâyin, sesi benzeşen veya aynı olan ancak anlamı benzeşmeyenler, müşterek ve anlamı benzeşip lafızları benzeşmeyenler ise müterâdif veya mürâdif adı ile kavramlaştırılmıştır. Araştırmamızın konusunu, müterâdif lafızlar oluşturmaktadır. Müterâdif lafızlar, anlamları aynı veya çok yakın, fakat aynı kökten türemedikleri için lafızları farklı olan söz ve söz öbekleri için kullanılan bir dil bilimi terimidir. Bu çalışmada başta Türkçe kaynaklar olmak üzere konu hakkında yazılmış klasik eserlerden yararlanmak suretiyle Arap dilinde eş anlamlı kelimenin tanımı, eş anlam, yakın anlam farkları, batı dünyasında eş anlamlı lafızlar ile neyin hedeflendiği ve günümüz Arap dünyasında eş anlamlı lafızdan ne anlaşıldığı inceleme konusu yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: Arap dili, Eş anlam, Yakın anlam, Tam eş anlam, Yarı eş anlam, Bilişsel eş anlam

ABSTRACT

Arabic language developed and flourished and for a period of time became the language of science and culture in the world. Accordingly, the fields of science and the ability to express them have increased, with the capacity for meaning having always been renewed as words are processed. As a natural consequence of classifying words, expressions were first divided in two: those with similar and those with dissimilar meanings. Similar expressions were also divided in two: those with similar meaning and those with similar pronunciation. Dissimilar words are called mutabâyin. Words that sound similar or the same are called mushtarak [homonym]. Words with the same or similar meanings

were conceptualized as *mutradif* [synonym] and are the subject of our research. Synonyms are a linguistic term used for words and phrases that have the same or very similar meanings but are derived from different roots. Our study provides answers to such topics as how synonyms are defined in classical Arabic sources, the different types of synonyms and their meanings, synonyms in the West, and synonyms in modern Arabic. To do this, the study uses sources written in Turkish. **Keywords:** Synonym, Partial synonym, Complete synonym, Homonym, Cognitive synonym

EXTENDED ABSTRACT

Why were linguists unable to agree on a common definition of synonymy before defining the term *taraduf* (synonymy) as an Arabic linguistic term? It was because the meaning that was attributed to the concept of synonymy in Turkish was different.

Those who've studied this issue show the source of the problem to involve not knowing what is meant by synonymy. Another problem is that classical linguists do not explain the concept of synonyms. The definition of synonym in the modern sense as agreed by a group of linguists led by Western linguists today was never defined by classical linguists until al-Razi (d. 606/1209). The definition of synonymy that was made in the following periods resembles a repetition of previous definitions. From this point of view, the definition has remained rather vague.

Classical Arabic sources have directly engaged the subject without defining synonymy. Generally, synonymy is understood as another word that has the same meaning as the primary word, with plenty of examples being given on the subject.

As mentioned above, the method was handled as either transferring the definition from previous grammatical knowledge or making certain simple additions to the definition, this in reference to the lexical meaning of the word *taraduf*. Definitions have generally been in the form of "words that replace or follow the first word".

Linguists have dealt with synonyms in classical Arabic books by directly giving examples instead of actually defining them. As a result, *taraduf* [synonymy] was used without being defined up until al-Razi (d. 606/1209). Al-Razi defined the concept of *taraduf* as "different names that evoke the same verification in a single respect." One can say an implicit consensus existed regarding its definition among linguists in later periods. For example, al-Suyuti (d. 911/1505), who lived long after al-Razi, quoted Fakhr al-Din Al-Razi in his work titled *Al-Muzhir fi Ulum Al-Lughah Wa Anwa'iha*, by defining *taraduf* as, "different words that evoke the same verification in a single respect." This definition shows the words being described have the same meaning as words that are considered synonyms today. As a matter of fact, this definition was accepted by later Arabic linguists.

Before moving on to modern linguists' approaches to synonymy, the following four kinds of relations emerge that summarize the view of classical Arabic linguists toward the relationship between words and their literal meaning:

1. Sometimes only one word is used to express one single meaning, as in the word Allah. No other word can express this meaning. There is no other Allah (C.C.). These kinds of words are called single-meaning words.

2. Words that denote different meanings from one another that require such a relationship. Namely, these words cannot be combined in any form. Synonyms and antonyms are not homophones, and these cannot overlap in any way. These words are called *mutabayin* [dissimilar]. The relationship between man and horse can be given as an example.

3. *Mutradif* [synonymy] is when the same meaning can be expressed by more than one word. consecutive words. انْطَلَقَ , اذْهَبَ verbs meaning “went, left” can be given as an example of this type.

4. *Mushtarak* [homonymy] in Arabic is when the same word has more than one meaning. For example, عامٌ or *aam* means “year” as well as “covering, encompassing.”

In today’s world, Muhammad al-Tahir ibn Ashur defined synonymy as “a single word spoken by Arab tribes, which may have some changes in the letters when written, independent of usage and signification, each of which signifies the same meaning as another word.” By keeping the definition of *taraduf* broad, ibn Ashur emphasizes how words such as *al-mu’arrab* that entered the Arabic language from foreign languages in the era of *istishhad* (pre-150 AH) should also be considered synonyms.

Muhammad Nuruddin al-Munajjid studies the field *taraduf* [synonymy] and defined *taraduf* in the Arabic language as the ability to use “two or more words, the signification of which is genuine and independent, in the same linguistic environment with a single meaning.” According to him, this definition is comprehensive.

Using this definition, al-Munajjid brought the following conditions to the word *taraduf*:

1. Synonymous words should be single words. Compound nouns are excluded from the definition of *taraduf*.

2. The figurative use of the word is excluded from synonymy, because the word that is used must have a real definition.

3. Synonymous words that gain the same meaning from having undergone a lexical/linguistic transformation from the original meaning in the definition are excluded.

4. Single-meaning words are excluded from being *taraduf*.

5. Through the condition of “same reputation,” words that are used to express the difference in an adjective such as السيف [sword] and الصارم [disciplinarian] were forgotten and used as nouns. These words are excluded from being *taraduf*.

6. Lastly, the condition of “same lexical environment” applies to the different words that different Arab tribes have unknowingly used to express the same meaning, and these are also excluded from being *taraduf*.

Words that are thought to be synonymous must have differences between them. This is because no linguist can put forth two or more different words for the exact same meaning at

the exact same time in any language, nor assign these two different words to express the same exact thing. Therefore, if *taraduf* is meant to imply full synonymy, it does not exist within the same language.

Synonymous words are to be examined for the following aspects in order to be able to be called *taraduf*:

a. Significance differences: Undoubtedly, the first and most important condition to be sought in synonyms is whether the words refer to the same thing. If there is the slightest difference in the meaning of the words that are thought to be synonymous, the words are only partial synonyms.

b. A general-to-special relationship must exist between the words: Having a general-to-particular relationship between the words also prevents them from qualifying as *taraduf*. If the meaning of the word is broad enough to include the other word, a general-issue relationship exists between them. These words are also not *taraduf* but may possibly be closely related.

c. Derivational differences: One should not forget that words derive from a root, and that root's meaning becomes the main meaning of the word. This difference regarding the origin of the word becomes apparent when exploring it in detail. This difference distinguishes one word from another as the origin of the other and not *taraduf*.

d. Rhetorical reasons: Among the factors that directly contribute to the proliferation of synonyms, rhetorical reasons perhaps rank first. Similes, metaphors, and allegories may be counted among rhetorical reasons qualifying a word as *taraduf*. One can say forgotten metaphors are the main reason for *taraduf*.

e. Different words / tribal languages: Different tribal languages have also paved the way for the proliferation of synonyms. Accordingly, synonymous words that are spoken within one tribe that have come from other tribes appears as an obstacle to defining them as *taraduf*.

f. Morphological oneness: The approach in the science of morphology where words have been derived by transforming the noun and verb forms to reflect the general semantic structure of the form may be synonymous although their origins are different, and these words are also excluded from being *taraduf*.

Giriş

Türçemizde eş anlamlılık olarak kavramlaştırdığımız sözcük Batı dillerinde “Synonymy” ile modern Arap dilinde ise “الترادف terâduf” kavramı ile karşılanmaktadır.¹ Terâduf, r-d-f kökünden türetilmiş bir mastardır. İbn Fâris (ö. 395/1005) “*Mu‘cemu Mekâyisi ‘l-Luğa*” adlı sözlüğünde terâduf kelimesinin tek bir anlam için türetilen mastar olduğunu, kelimenin “*bir şeyi takip etmek*”, “*bir şeyin peşinden gitmek*” anlamına geldiğini ifade etmektedir. Devamında “*Kralların ardılları*” anlamında, cahiliye dönemi Araplarının “Erdâfü’l-Mülûk الرداف الملوك”² deyimini kullandığını aktarmaktadır.²

Araplar bir şeyin arka tarafına “ردف ridf” veya “رَدْف redf” derler. Bir şey peşpeşe geldiğinde “ترادف الشيء” derler. “Ridf”, binitlinin arkasındaki kişi (ardıl) demektir. Bu bağlamda “*topluluktan her biri diğerini takip etti*” anlamında “جاء القوم رَدْفِي” kavim art arda geldi” derler. Buradan hareketle³ atın terkisine “ردف رديف” denmiştir. Dahası zamanla “terkisine attı”, “arkasına bindirdi” anlamında if‘âl babından “أَرَدَفْتُ”⁴ fiili türetilmiştir.⁵

O halde en yalın ifadeyle terâduf, “bir müsemmaya (isimlendirilen şey) birden fazla ad takılması, isim verilmesidir”. Terâduf bu anlamıyla “muvelled”⁶ bir kelimedir.⁷ Buna göre terâduf’ün kelime anlamıyla terim anlamı arasında şöyle bir alaka kurulabilir. Nasıl ki biri bir binitlinin arkasına oturduğunda, sıralamada ondan sonra geliyor ve bundan dolayı bir

1 Rohi Baalbaki, *A Modern Arabic-English Dictionary*, (Beyrut: Dâru’l-İlm li’l-Melâyin, 11. baskı, 2002), 204; Magdi Wahba, *An-Nafees The 21st Century English-Arabic Dictionary*, (Cairo: Egyptian International Publishing Company – Longman, 2000), 1645.

2 Ebu’l-Huseyn ‘Ahmed b. Faris b. Zekeriyâ er-Râzi, *Mu‘cemu Mekâyisi ‘l-Luğa*, thk. İbrâhîm Şemsuddin, (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1999), 2/519.

3 Cemâleddîn Ebu’l-Fadl İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, thk. Emîn Muhammed ‘Abdulvehhâb, Muhammed eş-Şâdiğ el-‘Ubeydî, (Beyrut: Dâru’t-Turâsi’l-‘Arabi & Mu‘essesetu’t-Târihi’l-‘Arabi, 2. baskı, 1997), r-d-f mad. 5/189; ‘Eyyûb b. Mûsâ el-Huseynî Ebu’l-Beğâ el-Kefevî, el-Kulliyât, thk. ‘Adnân Dervîş ve Muhammed el-Mısrî, (Beyrut: Muessesetu’r-Risâle, 2. baskı, 1993), 465.

4 Heyet, *Mu‘cemu’n-Nefâ‘isi ‘l-Kebîr*, (Beyrut: Dâru’n-Nefâ‘is, 2007), cilt: E-D/682.

5 Hâkim Mâlik Lu‘aybî ez-Ziyâdî, *et-Terâduf fi ‘l-Luğa*, (Bağdat: Dâru’l-Hurriyye, 1980), 31-32; ayrıca bkz. el-Halîl b. ‘Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbu’l-‘Ayn Murateben ‘alâ Hurûfi ‘l-Mu‘cem*, thk. ‘Abdulhamîd el-Hindâvî, (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 2003), 2/112.

6 **el-Muvelled** المَوْلَد: İhticâc veya istişhâd asrından sonra Arapçaya giren sözcükleri ifade eden bir terimdir. Muvelled, sözcük olarak “türetilen” demektir. Muvelled önceleri Araplarla birlikte yaşayan yabancı etnik kökenli kişileri ifade eden bir kavram iken, zamanla ihticâc asrında Araplarının kullanmadıkları daha sonra ortaya çıkan yeni kelimeler için de kullanılmıştır. Müvelled kelime ve yapılar, filolojik birer dönüşümü ifade etmektedir. Müvelled terimi zaman zaman lahn terimi ile karıştırılmış ve dil yanlışlarını ifade etmek için kullanılmıştır. Klasik dilcilerin muvelled eş anlamlı kelimelere yaklaşımları İbrâhîm Enis gibi dilciler tarafından eleştirilmiştir. Bkz. Cemâleddîn es-Suyûtî, *el-Muzhir fi ‘Ulûmi ‘l-Luğa ve Envâ‘ihâ*, thk. Muhammed ‘Ahmed Câde’l-Mevlâ Bek, Muhammed Ebu’l-Fadl İbrâhîm, ‘Alî Muhammed el-Bîcâvî, (Beyrut: Menşûrâtü’l-Mektebeti’l-‘Asriyye, 1986), 1/304; Ebû Maşûr el-Cevâlîkî Mevhûb b. ‘Ahmed b. Muhammed b. el-‘Hâdiy, *el-Mu‘arrab mine ‘l-Kelâmi ‘l-‘Acemi ‘alâ Hurûfi ‘l-Mu‘cem*, thk. F. ‘Abdurrahîm, (Dimaşk: Dâru’l-Kalem, 1990), 14; Murat Yıldız, “Standart ve Yerel Arapçanın Tarihsel ve Filolojik Sınırları”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 3, 2010, 24; ayrıca bkz. Mehmet Reşit Özbalkıç, *Kur‘ân ve Hadis’in Arap Gramerindeki Rolü*, (İzmir: Çağlayan Matbaası, 2006), 55.

7 Muhammed Nureddin el-Müneccid, *et-Terâduf fi ‘l-Kur‘âni ‘l-Kerîm beyne’n-Nazariyyeti ve’t-Taṭbîk*, (Beyrut: Dâru’l-Fikri’l-Mu‘âsir, 1997), 30; Muhammed Murteḏâ el-‘Huseynî ez-Zebîdî, *Tâcu’l-‘Arûs min Cevâhiri ‘l-‘Kâmûs*, thk. ‘Abdussettâr ‘Ahmed el-Ferrâc, (Kuveyt: Matba‘atu Hükümetü’l-Kuveyt, 1971), 9/327-328, r-d-f mad.

“الترادف ardıllık” doğuyorsa, aynı durum eş anlamlı kabul edilen “muterâdif” lafız için de geçerlidir. Çünkü mertebe olarak ikinci sırada gelen lafız birincinin ardılı olduğundan iki durum arasında bir benzerlik kurulmuş ve bir nevi istiâre-i temsiliyye yapılmıştır. Bunun sonucu olarak “الترادف” yani “art arda/peş peşe gelme”, Arap dilinde eş anlamlı lafızları ifade eden bir kavrama dönüşmüştür.⁸

Arap dil bilginlerinin ortak bir eş anlamlılık tanımında uzlaşmalarının tek nedeni “terâduf” veya Türkçe ifadesiyle “eş anlamlı sözcük” kavramına yükledikleri anlamın farklı olmasıdır diyebiliriz. Bu hususta çalışma yapanlar sorunun kaynağı olarak eş anlamlılık ile neyin kastedildiğinin bilinmemesini göstermektedirler. Bir diğer problem de klasik dil bilimcilerinin terâduf kavramını açıklamamış olmalarıdır. Arap dilindeki eş anlamlı sözcükleri ilk kez er-Râzî (ö. 606/1210) tanımlamıştır. Sonraki dönemlerde yapılan terâduf tanımı da daha önceki tanımların tekrarı gibidir. Bu açıdan bakıldığında tanım, bir hayli muğlak/flû kalmıştır.⁹

Klasik Arap kaynaklarında terâdufün tanımı yapılmadan örnekleme yolu ile doğrudan konuya girilmiştir. Genellikle kelime anlamından hareketle ilk kelimeyi takip eden ikinci kelime anlamında anlaşılmış ve konuya ilişkin bolca örnekler verilmiştir. Takip edilen metod -yukarıda değindiğimiz üzere- bir önceki dil bilgininin tanımının ya aynen aktarılması veya tanıma sûri birtakım ilaveler yapılması şeklinde ele alınmıştır. Tanımlar genelde (terâduf anlamına atıf/gönderme yaparak) “*birbirinin yerine geçen veya birinci lafızın peşinden gelen, onları takip eden lafızlardır*”¹⁰ minvalinde olmuştur.

1. İlk Dönem Klasik Kaynaklarda Eş Anlamlılık

İlk dönem klasik kaynaklardaki muterâdif/eş anlamlı lafızlara girmeden evvel, Arapça lafızlara değinmek yerinde olacaktır. Arap dilinde bir anlam için birden fazla lafızın vaz’ edilmiş olabileceği, yazılı kaynakların tespitine göre ilk kez Arap gramer ve dil bilimcisi Sîbeveyh (ö. 180/796) tarafından ifade edilmiştir.¹¹ Sîbeveyh, lafızları, mütebâtîn, muterâdif ve müsterek olmak üzere üçe ayırmıştır. Sîbeveyh tarafından yapılan bu tasnif,

- Lafızlar farklı, anlamları farklı ise “*mutebâyin*”, (iki lafız ne anlam ne ses hiçbir düzlemde kesişmez)
- Lafızlar farklı, anlamları aynı ise “*muterâdif*”, (lafızlar farklıdır, anlamları kesişir,)
- Lafızlar aynı, anlamları farklı ise “*müsterek*” (lafız ses olarak aynıdır-kesişir, anlamı farklıdır) olmak üzere üçlü saç ayağı üzerine oturtulmuştur. Sîbeveyh, muterâdif lafızlara “ذَهَبٌ وَانْطَلَقَ” gitti ve ayrıldı” fiil örneklerini vermiştir.¹²

8 ‘Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerif el-Cürçânî, *Mu‘cemu’l-Ta’rifât*, thk. Muhammed Şiddîk el-Minşâvî, (Kâhire: Dâru’l-Fağile, ts), 167; Hâmid Şıdkî, Tıybe Seyfî, “Kadıyyetü’t-Terâduf beyne’l-İşbât ve’l-İnkâr”, *Mecelletü’l-Lügati’l-‘Arabiyye ve ‘Âdâbihâ*, Yıl: 1, Sayı: 3, 2006, 48.

9 el-Müneccid, *et-Terâduf fi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, 30-31.

10 Muhammed ‘Ali b. ‘Ali et-Tehânevî, *Keşşâfu İştilâhâti’l-Funûn ve’l-‘Ulûm*, thk. Rafîk el-‘Acem, ‘Ali Dahırûş, (Beyrut: Mektebetu Lübnân, 1996), 406.

11 el-Müneccid, *et-Terâduf fi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, 30.

12 Ebu Bîşr ‘Amr b. ‘Osman b. Kanber Sîbeveyh, *el-Kitâb*, thk. ‘Abdusselâm Muhammed Hârûn, (Kahire: Mektebetü’l-Hıncî, ty), 24.

Sıbeveyh'in kelimelerin tamamının “*mutebâyin*” lafız olmadığı, bazılarının “*eş anlamlı*”, bazılarının da “*eş sesli*” olduğunu tespit ve beyanından sonra Arapça sözcükleri inceleme ve anlamlarına göre tasnif etme ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Nitekim Ebû ‘Ubeyd Kâsim b. Sellâm (ö. 224/839) “*el-Esmâ’ü'l-Muhtelifetu li’ş-Şey’i’l-Vâhid*” adında eş anlamlı lafız ve ifadelerden bahseden bir eser kaleme almıştır.¹³ el-Müberrid (ö. 286/899) “*Me’t-tefeķa Lafzuhü ve’hteleşe Ma’nâhu mine’l-Ķur’âni’l-Mecîd*” adlı eserinde “فَعَدَّ، جَلَسَ، oturdu; حَسِبَ، ظَنَّ، sandı, zannetti” vb. Kur’ân-ı Kerîm’de geçen eş anlamlı kelime örneklerine yer vermiştir ve eş anlamlılığın, Arap dilinin bir karakteristiği olduğunu vurgulamıştır.¹⁴

Aynı anlamın birden fazla sözcük ile ifade edilmesine ilk kez “*terâdüf*” adını veren, kaynakların tespitine göre Şa’leb (ö. 291/904) olmuştur. Her ne kadar eş anlamlı sözcükleri bir araya getiren eserler kaleme alınsa da “bir anlamın birden çok sözcük ile dile getirilmesi” Şa’leb tarafından “*terâduf*” adıyla kavramlaştırılmıştır. Böylece Şa’leb eş anlamlılık/terâdüf teriminin isim babası olmuştur.¹⁵

“*el-Haşâiş*” adlı eserinde İbn Cinnî (ö. 392/1002), konuyu “*Bâbün fi İrâdi’l-Ma’ne’l-Murâd bi Ğayri’l-Lafzı’l-Mu’tâd*” başlığı altında incelemiştir. İbn Cinnî, Arap dilinde asıl olanın her anlam için ayrı bir lafız kullanmak olduğunu, yani “*mutebâyin*” her lafzın sadece bir anlama delalet etmesinin gerekliliğini belirtmiştir.¹⁶

Hicrî 5. yüz yıla kadar “*terâduf*” ile neyin kastedildiği net değildir. Dahası günümüzde bir hayli revaçta olan ve “*eş anlamlı kelime yoktur*” çıkışının da temelinde yatan “*yakın anlamlı*” sözcük anlayışı henüz gün yüzüne çıkmış değildir. Lafız-anlam ilişkisi bir hayli sonraları yaklaşık iki asır sonra bir usulcü olan el-Ġazâlî (ö. 505/1111) tarafından netleştirilmiş ve bu ilişkiye “*mutevâtü*” “yakın anlamlı” sözcük de dâhil edilmiştir. Bunun sonucu olarak el-Ġazâlî, usüle ilişkin seçkin görüşlerin yer aldığı “*el-Mustasfâ*” isimli kitabında sözcükleri; a. muterâdif/eş anlamlı, b. mutebâyin/farklı anlamlı, c. mütevâtü’/yakın anlamlı ve d. müşterek/eş sesli olmak üzere dört tür olarak gruplandırmıştır. el-Ġazâlî daha sonra muterâdif yani eş anlamlı lafzı tanımlamıştır. O’na göre eş anlamlı lafızlar, “*aralarında bir fark olmayan, diğer lafız veya lafızların içerdiği anlamı içeren bütün lafızlardır*”. el-Ġazâlî, muterâdif/eş anlamlı lafız ile aynı şeye (müsemma) delalet eden, birbirlerinin yerine geçen ve türedikleri asılları farklı olan lafızları kastetmiştir.¹⁷

el-Ġazâlî’den yaklaşık bir asır sonra Fahreddîn er-Râzî (ö. 606/1209) muterâdif/eş anlamlı lafız ile fiil ve harflerin değil isimlerin kastedilmesi gerektiğini ifade etmiştir. O’na göre eş anlamlı yani muterâdif lafız “*tek bir itibarla aynı şeye (müsemma) delalet eden müfred (cümle*

13 Şıdkî, Seyfî, “*Kağıyyetü’l-Terâdüf*”, 50.

14 Ebû’l-‘Abbâs Muĥammed b. Yezîd el-Müberrid, *Me’l-Tefekk lafzuhü ve’hteleşe Ma’nâhu mine’l-Ķur’âni’l-Mecîd*, thk. ‘Aĥmed Muĥammed Ebû Ra’d, (Kuveyt: Vizâratu’l-Evĥâfî’l-Kuveytiyye, 1988), 28-29.

Ebû Hâmid Muĥammed b. Muĥammed el-Ġazâlî, *el-Mustasfâ min ’Uşûli’l-Fıĥh*, thk. Ĥamza b. Zühayr Hâfiz, (Yy: ts), 1/95-96.

15 el-Muneccid, *et-Terâdüf fi’l-Ķur’âni’l-Kerîm*, 31.

16 Ebû’l-Feth ‘Oşmân b. Cinnî, *el-Haşâiş*, thk. Muĥammed ‘Alî en-Neccâr, (Yy: el-Mektebetü’l-‘İlmiyye, ts), 466.

17 el-Ġazâlî, *el-Mustasfâ min Uşûli’l-Fıĥh*, 1/95-96.

veya şibih cümle olmayan) lafızdır".¹⁸ Bu yaklaşım ile er-Râzî, Sîbeveyh'ten ayrılmaktadır. Sîbeveyh eş anlamlı sözcükler için "ذَهَبٌ وَأَنْطَلَقَ" gitti ve ayrıldı" fiillerini örnek vererek eş anlamlı sözcükler için bir anlamda fiil-isim ayrımı yapma gereği duymamıştır. Klasik Arap dil bilimcileri arasında Arapların bir müsemma (eşya) için birden fazla isim koyduğu (vaz' ettiği) inancı çok yaygındı. Nitekim bu inanç klasik dilcilerin eş anlamlı lafız tanımına da yansımıştır. Özellikle Ferdinand de Saussure'dan sonraki birkaç yüz yıldır dil bilim çevrelerinde aynı şey için (müsemma) iki veya daha fazla vaz' (tesmiye) olamayacağı inancı hâkimdir.¹⁹

Fahreddin er-Râzî'nin terâdüf veya eş anlamlı lafızı "*tek bir itibarla aynı müsemmayı çağrıştıran müfred (cümle-şibih cümle olmayan) lafızdır*"²⁰ tanımlamasından sonra müteakip dönemlerde dil bilginleri arasında teradüf/eş anlamlı sözcük tanımı üzerinde zımnî bir uzlaşma olmuştur diyebiliriz. es-Suyûtî (ö. 911/1505) "*aynı itibarla aynı anlama delalet eden müfred lafızdır*"²¹ diyerek Fahreddin er-Râzî ile yerleşen ve daha sonraları dilciler tarafından kabul gören tanımı yinelemiştir. Nitekim tanım değişmeden günümüze kadar hemen hemen aynı gelmiştir.

Modern dilcilerin eş anlamlı sözcük yaklaşımlarına geçmeden önce, klasik dönem Arap dil bilginlerinin lafız mana ilişkisine yaklaşımlarını hatırlamak gerekirse dört çeşit lafız-mana ilişkisi ortaya çıkar. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

a. Allah lafzında olduğu gibi tek bir anlamın tek bir lafız ile ifade edilmesi, bu anlama delalet eden ikinci bir lafız yoktur. Haşa ikinci bir Allah (cc) da yoktur. Bu tür lafızlar "*müfred*" lafız diye isimlendirilmektedir.

b. Farklı anlamlara delalet eden lafızların birbiriyle olan durumları bu kabîl bir ilişkiyi gerektirir. Eş anlamlı, zıt anlamlı eş sesli vb. değildir. Buna "*mutebâyîn*", monosemy/tek anlamlı lafız denir. "İnsan" ve "at" lafızları arasındaki ilişki buna örnek olarak verilebilir.

c. Aynı anlamın birden fazla lafız ile ifade edilmesi, Arapçada "müterâdif"/synonym/eş anlamlı yani ardıl lafız olarak ifade edilir. ذَهَبٌ، أَنْطَلَقَ "gitti, ayrıldı" anlamına gelen fiiller bu türe örnek olarak verilebilir.

d. Aynı lafzın birden fazla anlama gelmesi durumu Arapçada "*müşterek*" kavramı ile ifade edilir. Bu durum "homonym", Türkçede "sesteş" veya "eş sesli" lafız diye adlandırılır. "عَامٌّ" Âm/yıl" ve "âmm" /kapsayan, kuşatan" anlamında iki farklı anlama gelmektedir.²²

18 Faḥruddīn Muḥammed b. 'Omar el-Ḥuseyn er-Râzī, *el-Maḥşûl fî 'İlmi Uşûli'l-Fıkh*, thk. Tâhâ Câbir Feyyâd el-'Alevânî, (Yy: Müessesetü'r-Risâle, ts.), 1/253.

19 Geniş bilgi için bkz. Abdullah Yıldırım, *Vaz' İlmi, İslam Medeniyetinde Dil İlimleri Tarih ve Problemleri*, Edit., İsmail Güler, (İstanbul: İSAM Yayınları, 2015). 424-545.

20 er-Râzî, *el-Maḥşûl fî 'İlmi Uşûli'l-Fıkh*, 1/253.

21 Abdurrahman Celaleddin es-Süyûtî, *el-Muzhir fî 'Ulûmi'l-Luġa ve Envâ'ihâ*, thk. Muḥammed Aḥmed Câde'l-Mevlâ ve diġerleri, (Kahire: Mektebetü Dâri't-Türâs, 3. baskı, ts.), 1/402.

22 Ebu'l-Ḥasen 'Ali b. 'İsâ er-Rummânî, *el-Elfâzu'l-Muterâdifetu'l-Mutekâribetu'l-Ma'nâ*, thk. Fetḥullah Sâlih, 'Ali el-Mısrî, (Manşura: Dâru'l-Vefâ, 1987), 6. (tahkik yapanın önsözü); Ebû Manşûr Muḥammed b. Sehl b. el-Merzubân el-Kerhî, *Kitâbu'l-Elfâz*, thk. Yahyâ Murâd, (Yy: ts.), 3. (tahkik yapanın önsözü); es-Suyûtî, *el-Muzhir*, 1/402 vd.

2. Günümüz Arap Dünyasında Terâdüf Meselesine Yaklaşım

Eskilerin “*aynı anlama gelen, birbirinin yerine geçen kelimelerdir*” yaklaşımının aksine, günümüzde “*anlam farklı olmasaydı, lafız farklı olmazdı*” hipotezinden hareketle aynı anlama geldiği düşünülen her bir lafzı son derece titiz ve detaylıca incelemeyi öngören bir dil anlayışı egemen olmuştur. Günümüz dünyasında tefsir ve dil alanındaki çalışmalarıyla iz bırakmış, et-Tâhîr b. ‘Âşûr eş anlamlılığı “*Arap kabileleri tarafından konuşulan, vaz’ edildiğindeki harflerinde bazı değişiklikler olabilen, kullanım ve delalette müstakil, her biri ayrı bir vaz’ ile aynı anlama delalet eden müfred lafızdır*”²³ diye tanımlamıştır. İbn ‘Âşûr terâdüf tanımını geniş tutarak istişhâd sırasında (hicri 150’ye kadar) Arap diline yabancı dillerden giren, “el-mu‘arrab”²⁴ (sonradan arapçalaşmış) kelimeleri de müterâdif yani eş anlamlı saymıştır.

Muhammed Nüreddin el-Müneccid “terâdüf” kavramını “*birden fazla sözcüğün, çağrışımları gerçek, orijinal ve her biri ayrı olmak üzere, aynı lugavî muhitte aynı şeyi göstermeleridir*”²⁵ diye tanımlamıştır. O’na göre bu “efradını câmi ağıyarını mani” bir tanımdır.

el-Müneccid terâdüf/eş anlamlı kelimeye getirdiği bu tanımla;

1. Eş anlamlı sözcüklerden “mürekkeb” yani bileşik isim olanları, terâdüf/eş anlamlı kelime tanımının dışında bırakmıştır.

2. Lafzın kullanıldığı anlama delaleti, hakikat olmalıdır” kaydı ile “mecâzi” kullanım, eş anlamlılık kapsamının dışında kalmıştır.

3. Tanımda ifadesini bulan “orijinal” şartı ile lugavî/dilsel bir başkalaşım geçirdikten sonra eş anlamlı olan sözcükler, kapsam dışı kalmıştır.

4. “Müstakil” şartı ile tâbî’ ve tevkîd, tanım dışında kalmıştır.

5. “Aynı itibar” şartı ile “الصارم و السيف” gibi bir şeyin sıfatındaki farklılık için vaz’ edilen sözcükler, eş anlamlı tanımına dâhil edilmemiştir.

6. Sözcüğün yakın kullanım alanına delalet etmesi demek olan “lugavî muhit” şartıyla farklı Arap kabilelerinin birbirinden habersiz aynı anlam için vaz’ ettiği/koyduğu farklı lafızlar da tanım dışında tutulmuştur.²⁶

Günümüzde Arap dil bilimcileri terâdüf yani eş anlamlı sözcük ile yukarıdaki şartları bir bütün olarak deruhte eden lafızları kastetmektedirler. Bir grup araştırmacı ise kelimeleri sınıflandırmadan evvel Arapça sözcüklerin aslına/kökenine inilmesini ve aralarındaki farkların ortaya konulmasını salık verirler. Bunlara göre eş anlamlı sözcüklerin aralarındaki farkları ortaya koymak Arap diline yapılacak en önemli hizmettir.²⁷

23 el-Munecid, *et-Terâdüf fi l-Ḳur’âni l-Kerîm*, 34, (Mecelletü’l-Mecma’i l-Ḳâhira Dergisi’nden alıntı yaparak) (Kahire: Mecelletü’l-Mecma’i l-Ḳâhira, 1937), 4/221-268.

24 el-Mu‘arrab المعرب : “Yabancı dillerden giren, Arapçalaşan aslı yabancı sözcük demektir. Bir kelimenin muarrab sayılabilmesi için iki şartın gerçekleşmesi gerekir. Bunlar: 1. Sözcüğün harf ve çatısında Arapların ağız yapılarına göre bazı değişiklikler olması gerekir. 2. Lafzın Arap diline aktarılması istişhâd sırasında gerçekleşmiş olmalıdır. Sonraki dönemde meydana gelen aktarımlara “müvelled” veya “dahîl” denir. Geniş bilgi için bkz. el-Cevâlikî, *el-Mu‘arrab*, 14.

25 el-Munecid, *et-Terâdüf fi l-Ḳur’âni l-Kerîm*, 34.

26 Muhammed Abdurrahman Salih eş-Şâyi‘, *el-Furûku l-Lugaviyye ve Eşeruhâ fi Tefsiri l-Ḳur’âni l-Kerîm*, (Riyad: Mektebetü’l-‘Abikân, 1993), 30-31; el-Munecid, *et-Terâdüf fi l-Ḳur’âni l-Kerîm*, 34.

27 Muhammed Yâsîn Hâdr ed-Dürî, *Deḳâ’iku l-Furûkı l-Lugaviyye fi l-Beyâni l-Ḳur’âni*, (Bağdat: Bağdat Üniversitesi, İbn Ruşd Eğitim Fakültesi, 2005), 24.

Arap dilinde eş anlamlı sözcüklere yaklaşım farklılığı sonucunda;

- a. “*Arap dilinde eş anlamlı kelime yoktur*” diyen “furûk”, yani “yakın anlamlı” sözcük savunucuları
- b. “*Arap dilinde eş anlamlı kelime vardır*” diyen “terâdüf” yani “eş anlamlı” sözcük savunucuları ortaya çıkmıştır.²⁸

Konumuz olan eş anlamlı sözcükleri detaylıca ele almadan yakın anlamlı sözcükleri çağrıştıran “el-furûk” kavramı üzerinde durmak sanırım yararlı olacaktır.

3. Arap Dilinde “el-Furûk”

İlk zamanlar detaya inmeden “*bir kaç lafzın birbirinin yerine geçmesidir, aynı anlama gelmesidir*” genellemesi ile tanımlanan “*terâdüf*”, günümüzdeki “*eş anlamlılık*” olgusunu tam olarak yansıtmamaktadır. Buna göre Arap dilinde eş anlamlı değil, olsa olsa yakın anlamlı sözcükler vardır diyen bir anlayışın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu grup pratikte hiçbir yarar sağlamadığı gerekçesi ile eş anlamlı sözcük kavramına karşı çıkmaktadır. Dahası eş anlamlılık Arapça sözcüklerin diğer dillerde olmayan birtakım ilave özelliklerinin de traşlanmasına neden olmaktadır. Yakın anlamlı veya el-furûk yanlılarına göre “*terâdüf*” tanımına belli başlı sınırlamalar getirmek sözcüklerin farklarını ortaya koymak bakımından yararlı olacaktır.²⁹

Arapçada eş anlamlı sözcük olduğunu kabul etmeyen dilciler bu görüşlerini şu varsayıma dayandırmışlardır. Buna göre, her şey için yalnızca bir lafız vaz edilir. Aynı şey için birinciden farklı bir başka lafız koymak/vaz’ etmek murad-ı ilahiye aykırıdır. Farklı bir lafız vaz edildiğine göre iki lafız arasında çok ince de olsa mutlaka bir fark vardır.³⁰

Yakın anlamlı sözcük savunucularının bir diğer argümanı da kelime türetme “*iştikâk*” ilmidir. Buna göre sözcüklerin anlamları farklı olduğu için farklı köklerden türetilmiştir. Lafızlar aynı anlama gelselerdi farklı kökten değil, aynı kökten türetilirlerdi. Bu grup “*terâdüf*” olarak ifade edilen bu durumun günümüzdeki eş anlamlı kelimelerin değil, olsa olsa yakın anlamlı kelimelerin karşılığı olabileceğini ifade etmektedirler.³¹

Klasik kaynaklarda “*terâdüf*” yani eş anlamlı olarak geçen lafızlar, günümüz dil bilimcilerine göre yakın anlamlı kelimelerdir. Lafızlar “*müterâdif*” eş anlamlıdır demek tağlîb veya müsâmaha yolu ile söylenmiş sözlerdir. Yoksa bu lafızlar arasında fark olduğunu söyleyen de bilir. Furûk yanlıları “*terâduf*” kelimesini “*eş anlamlı sözcük*” sayabilmek için bir takım şartlar ortaya koymuşlar. Onlara göre ancak bu şartları taşıyan sözcükler eş anlamlı olabilirler. Aksi takdirde bu sözcükler yakın anlamlıdır.³²

28 Salâh Abdulfettâh el-Hâlîdî, *İ'câzu'l-Ḳur'âni'l-Beyâni ve Delâ'ilü Maşdaruhu'r-Rabbâni*, (Amman: Dâru 'Ammâr, 2000), 201.

29 el-Muneccid, *et-Terâduf fi'l-Ḳur'âni'l-Kerîm*, 45-46.

30 Gâlip Yavuz, “Eş anlamlılık ve Kur'ân Bağlamı”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 127.

31 el-Muneccid, *et-Terâduf fi'l-Ḳur'âni'l-Kerîm*, 69.

32 eş-Şâyi', *el-Furûku'l-Luğaviyye*, 30; el-Muneccid, *et-Terâduf fi'l-Ḳur'âni'l-Kerîm*, 35.

Yakın anlamlılığı savunan dilcilerin ortaya attığı ve sözcüğün eş anlamlı sayılabilmesi için bulunması zorunlu bu şartları sıralamak gerekirse;

- a. **Anlam Birliği:** Bu şart ile aynı anlama geldiği varsayılan lafızların anlamları arasında hiçbir fark olmamalıdır.
- b. **Muhit Birliği:** Eş anlamlı kelimeler aynı kabile tarafından kullanılan lafızlar arasında cerayan etmelidir.
- c. **Çağ Birliği:** Bu şart ile kastedilen lafızların kullanımları aynı çağa ait olmalıdır. Söz konusu lafızlar iki farklı zaman diliminde aynı anlama gelebilir. Bu şart bu durumu ortadan kaldırmaya yöneliktir.
- d. **Lafızlarda Ses Birliği:** “cesel جَسَلٌ” ve “cefel جَفَلٌ” gibi aslı aynı olan ve her ikisi de “karınca” anlamına gelen lafızlar eş anlamlı değildir. Çünkü bunlar gerçekte iki farklı lafız değildir. Peltek se harfinin fe harfine dönüşmesi sonucunda iki farklı kelime türemiştir. Bu son şart ile aynı kelimenin teleffuzundaki bozulma ile meydana gelen farklı kelimeler de tanım dışında bırakılmıştır.³³

4. Arap Dilinde “Terâduf”

Arapça eş anlamlı lafız açısından bir hayli zengindir. En azından yaygın olan görüş bu yöndedir. Ne var ki sinonim/eş anlamlı sözcük sanıldığı gibi aksine başta Arapça olmak üzere dünya dillerinde pek yoktur. Eş anlamlı sözcük yanlıları diye niteleyebileceğimiz bu grup görüşlerini Arap dilinin söz varlığına dayandırmaktadır. Zira eş anlamlı kelimeler ve anlamlarından bahseden mucem ve müstakil eserler bu olgunun Arap dilinde var olduğunu göstermektedir.³⁴ Yine sözcüklerin kullanımları hakikat veya mecaz olgusunu ortaya koymaktadır. Bu durum Arap diline dinamizm kazandıran bir başka zenginliktir. Eş anlamlılığı savunanlara göre, Arap dilinin zenginliğine işaret eden bir diğer gerçeklik de kutsal kitabımız Kur’ân’dır. Zira ayetler birçok eş anlamlı sözcüğü ortaya koymaktadır.³⁵

Bir diğer yaklaşım da Arap dilinde eş anlamlı kelimeleri reddetmek yerine sözcükleri analiz etmeyi öneren, buna göre hangisi eş anlamlı, hangisi yakın veya uzak anlamlı ortaya koymak lazımdır diyen yaklaşımdır.³⁶

33 eş-Şâyi’, *el-Furûku ’l-Luğaviyye*, 30-31; el-Müneccid, *et-Terâduf fi ’l-Ḳur’âni ’l-Kerîm*, 35; İbrâhîm Enîs, *Fi ’l-Lehecâti ’l-’Arabiyye*, 154-156; ‘Ali ‘Abdullah er-Râcihi, “el-’l’ câzu ’l-Luğavî fi Elfâzi ’t-Terâduf mine ’l-Ḳur’âni ’l-Kerîm”, *Mecelletü ’l-’Ulûmi ’l-’Arabiyye ve ’l-İslâmiyye*, el-Ḳasîm Üniversitesi, 2/1, 2009: 7; Zaki Abouelnasr, *Eşanlamlılık olgusu ve Eşanlamlı kelimelerin Arapça Öğretimindeki Yeri*, (Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2004), 20; Celalettin Divlekçi, “Kur’ân’da Eşanlamlılık (Terâduf) Olgusu”, (Isparta: *Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7, 2000: 152; Sabri Türkmen, *Arap Dilinde Terâduf ve Furûk*, (Malatya: Mengüceli Yayınları, 2013), 45; ‘Omar ‘Abdulhâdi ‘Atîk, *et-Terâduf fi ’l-Ḳur’âni ’l-Kerîm beyne ’r-Rafđ ve ’l-Ḳabûl*, <http://www.odabasham.net/%D9%86%D9%82%D8%AF-%D8%A3%D8%AF%D8%A8%D9%8A/74847-%D8%A7%D9%84%D8%AA%D8%B1%D8%A7%D8%AF%D9%81-%D9%81%D9%8A-%D8%A7%D9%84%D9%82%D8%B1%D8%A2%D9%86-%D8%A7%D9%84%D9%83%D8%B1%D9%8A%D9%85-%D8%A8%D9%8A%D9%86-%D8%A7%D9%84%D8%B1%D9%81%D8%B6-%D9%88%D8%A7%D9%84%D9%82%D8%A8%D9%88%D9%84> Erişim (05/06/2022.)

34 el-Müneccid, *et-Terâduf fi ’l-Ḳur’âni ’l-Kerîm*, 69-71.

35 ‘Ali ‘Abdulvâhid Vâfi, *Fıḫhu ’l-Luğa*, (Kahire: Neḫdatü Mısır, 3. Baskı, 2005), 62; el-Müneccid, *et-Terâduf fi ’l-Ḳur’âni ’l-Kerîm*, 73.

36 Ramaḫân ‘Abduttevvâb, *Fuṣûl fi Fıḫhi ’l-’Arabiyye*, (Kahire: Mektebetü ’l-Ḥâncî, 6. Baskı, 1999), 315.

Arap dünyasında dil çalışmaları ile bilinen bilginlerden ez-Ziyâdî, Arapçada eş anlamlı sözcük varlığını yadsımanın yersiz olduğunu, (eski kelimelerin gün yüzüne çıkartılmasını kastediyor) bunun her geçen gün artarak devam eden bir fenomen olduğunu vurgulamaktadır. ez-Ziyâdî, eş anlamlı, yakın anlamlı vb. zaman içerisinde lafızlara eklenen birer nitelik olduğunu ifade etmektedir.³⁷ Hatta O'na göre lafızların anlamlarının nasıl değiştiğini ve bu değişimi tarihi olarak ele alan, hatta lafızları tek tek eş anlamlı, yakın anlamlı vb. bir Arap dili kamusu hazırlanmalıdır.³⁸

Arapça'da eş anlamlılık üzerine çalışma yapan modern Arap dil araştırmacıları, batılı dilcilerin yaklaşımından bir hayli etkilenmiştir. Modern Arap dilcileri lafız-anlam ilişkisine bakışlarını batılı kaynakların lafızlara bakışı minvalinde belirlemişlerdir. Bunda tercüme yoluyla batılı kaynakların Arapların dil anlayışını doğrudan etkilemesi vardır. Bir diğer yaklaşım da her ne kadar Arapça aslı kaynaklara inilmiş olsa da dile bakışta batılı dil biliminin etkisi vardır. Günümüzde Arap dil bilimcileri tıpkı batılı çağdaşları gibi iki tür eşanlamlılıktan söz etmektedirler.³⁹

4.1. Tam Eş Anlamlılık & Mutlak Eş Anlamlılık (Perfect Synonymy/Complete Synonymy)

Cruse mükemmel/tam eş anlamlı sözcük olarak Türkçeleştirebileceğimiz (perfect synonymy/complete synonymy) sözcüklerinin tüm dünya dillerinde çok az bulunduğunu ifade eder. "Perfect synonymy" tüm zamanlarda ve bütün durumlarda birbirinin yerini alabilen sözcük öbekleri olarak tanımlar.

1. Buna göre "Perfect synonymy/*mükemmel eş anlamlı*" sözcük çiftleri ya çok ender bulunur veya hiç bulunmaz. Sinonim (eş anlamlı) sayılabilmesi için, iki sözlüksel parçanın önemli miktarda semantik örtüşme (semantic overlap) içermesi gerekir. Bu sözcükler sadece ikincil özellikleri (peripheral traits/çevresel özellikler) bakımından farklılık göstermelidir.

Lyons'a göre mutlak eş anlamlılığın (absolute synonymy/mutlak eş anlamlı) ölçütü özdeşliktir (identity). Lyons, bir sözcüğü "*tam eş anlamlıdır*" diye niteleyebilmeyi aşağıdaki olmazsa olmaz iki koşula bağlamaktadır. Bunlar:

- Sözcüklerin bütün anlamları aynı olmalıdır.
- Sözcükler bütün bağlamlarda eş anlamlı olmalıdır.
- Bir birinin yerini alan sözcük isim-isim; sıfat-sıfat gibi semantik olarak da aynı olmalıdır.

37 ez-Ziyâdî, *et-Terâdüf fi 'l-Luğa*, 306.

38 ez-Ziyâdî, *et-Terâdüf fi 'l-Luğa*, 306.

("يقول الزبيدي : "وفي ضوء هذه الحقائق أرى ضرورة وضع معجم حديث للألفاظ المترادفة يعتمد المفهوم الدقيق للترادف...")

39 Detaylı bilgi için bkz. ez-Ziyâdî, *et-Terâdüf fi 'l-Luğa*, 259-269; Stephen Ullmann, *Words and Their Use*, thk. (ilaveleriyle birlikte "*Devru 'l-Kelime fi 'l-Luğa*" adı altında Arapçaya aktaran) Kemâl Muhammed Bişr, (Kahire: Mektebetü'ş-Şebâb, 1962), 97-98; Yahûzâ Hamza Ebû Bekr, *et-Terâdüf fi 'l-Kur 'âni 'l-Kerim*, (Malezya: al-Madinah International University, 2012), 43.

Lyons, Cruse, Hurford, Saeed gibi pek çok dilci tam eş anlamlı sözcüklerin dillerde bulunduğunu, ancak çok nadir görülen bir hal olduğunu belirtmişlerdir.⁴⁰ Cruse eş anlamlılık için bütün bağlamlarda özdeşlik ilkesininin gözetilmesini şart koşmuştur.

2. Bu konudaki ikinci görüş “*mükemmel eş anlamlı*” yani “perfect synonymy” veya “*tam eş anlamlı*” yani “complete synonymy” diye tanımlanabilecek dilsel bir kavramın dillerde var olamayacağını savunan görüştür. Bunlar “komple sinoniminin (complete synonymy)” veya “hakiki sinonimlerin (real synonym)” her ne ile ifade edilirse edilsin, hiçbir zaman hiçbir dilde tam eş anlamlı bir lafzın bulunamayacağı görüşünü savunmaktadırlar.

Dilcilerimizden Doğan Aksan, mutlak eş anlamlılık konusundaki görüşlerini “*bir kavrama bir sözcük ilkesi benimsendikten sonra, birden fazla sözcüğün aynı kavramı yansıtmayı düşünülemez*” der.⁴¹ Buradan çıkartılacak sonuç Aksan da tam veya mutlak eş anlamlı sözcük kavramına sıcak bakmayan dil bilimcilerinden biridir.

4.2. Yarı veya Bilişsel Eş Anlamlılık (Near & Cognitive Synonymy)

Batıda “*iki dil bilimsel biçimin, cümlelerin gerçeklik derecesini değiştirmeden bütün bağlamlarda yer değiştirebilmesi*” “*cognitive synonymy*” kavramı ile ifade edilmektedir.⁴²

Bu görüşü savunanlara göre eş anlamlı olduğu düşünülen sözcükler aralarındaki farkı ancak bir uzmanın anlayabileceği kadar yakındır. Fakat aynı değildir. Aralarında bir fark mutlaka vardır. Ne varki bunları söz konusu dilin uzmanı olmayanlar idrak edemeyeceği için bu sözcüklere eş anlamlı denmiştir. Aksine terim olarak bu sözcükler eş değil yakın anlamlıdır.⁴³

Eş anlamlı olduğu var sayılan, bundan dolayı eserlerde eş anlamlı diye kayda geçmiş sözcükler aslında “yakın anlamlı”dır veya “yarı eş anlamlı”dır. Bu da eş anlamlı sözcüklere farklı bir açıdan bakmanın getirdiği tanımdır. Yarı eş anlamlı lafızları şu bağlamlarda aramak gerekir:

1. Sözcükler birbirinin yerine kullanıldıktan sonra bile cümlenin anlamında bir ahenk varsa,
2. Lafızlardaki ses değişimi iki farklı lafzın doğmasına yol açmışsa,
3. Lafızların arasındaki fark, fark edilmeyecek kadar az veya ancak uzmanı tarafından fark edebilecek ise,
4. Ortak bir anlamı niteleyen sıfatlar da yarı eş anlamlı tanımına dâhildir. “Yarı eş anlamlı” bu ve benzeri yerlerde kelimeler aranmalıdır.

Yarı eş anlamlılık olgusunu ortaya çıkaran nedenleri sıralayacak olursak, bunları şu şekilde sıralamak gerekir.

4.2.1. Kabile lügatleri: es-Süyûfi tarafından dile getirilen bir şarttır. Buna göre eş anlamlı olduğu varsayılan sözcük aynı kabilenin dilinde eş anlamlı olmalıdır. Sözcük iki farklı kabileden eş anlamlı olabilir.⁴⁴ Burada eş anlamlı sözcük ile yarı eş anlamlılık kastedilmiştir.

4.2.2. Niteleme sıfatları: Bunlar aslında eş anlamlı değil daha çok bir anlamı ona en yakın

40 Göksel Sert, “Anlam Alanı ve Anlam Ezgisi Açısından Eş Anlamlı Durum Sıfatları: Muhtemel ve Olası Örneği”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 2019, 8(1), 99-100.

41 Şahru Pilten, *Türkçede Eş Anlamlılık*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008), 15-17.

42 Pilten, *Türkçede Eş Anlamlılık*, 19.

43 Şidki, Seyfi, “*Kadıyyetü'l-terâdüf*”, 59; Hamza, *et-Terâdüf fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, 43.

44 es-Suyûfi, *el-Müzhir*, 1/405.

başka bir lafızla açıklarken kullandığımız sıfat veya sözcüklerdir. Sözcüklerin arasındaki farklar zamanla unutulmuş ve bir birinin yerine kullanılmaya başlanmıştır. Bu sözcükler yakın anlamli sözcüklerdir.

4.2.3. Lugavî değişim: Sözcüklerin teleffuzunda zamanla değişim meydana gelir. Bu ses değişimi birden fazla teleffuzu olan ve fakat anlamları bir olan sözcüklerin türemesine neden olur. Birbirinin yerine kullanılan bu sözcükler de yakın anlamli sözcüklerdir.

4.2.4. Arapça dışındaki dillerden alınan sözcükler: Farsça ve Rumca gibi Arap dili ve kültürünü etkileyen diğer komşu dillerden giren ve Arapların hançere yapısına uygun bir şekilde Arapçalaşmış sözcükler teknik anlamda eş anlamli değil yarı eş anlamlidir.⁴⁵

Özetle, hem eş anlamli hem de yarı eş anlamli sözcük savunucularının argümanları aynı gibi durmaktadır. Öyle ise eş anlamli kelime ile daha çok yarı eş anlamli veya yakın anlamli kelimeleri kast edilmektedir. Arap dili özelinde, diğer diller genelinde eş anlamli sözcük yoktur diyenler “terâdüf” ile tam eş anlamli sözcükleri kastetmektedirler. O halde tam eş anlamli lafız hiçbir dünya dilinde yoktur. Yarı eş anlamli lafız ise başta Arap dili olmak üzere tüm dillerde vardır. Klasik kitaplardaki eş anlamli diye ifade edilen kelimeler ele aldığımız bağlamda eş anlamli değildir. Nitekim diğerinin yerine kullanılan lafız aynı olma iddiası ile değil, o bağlamda uygun düştüğü için “terâdüf” yani yerine kullanıldığı kelimenin “ardıl”ı olmuştur. Bir öncekinin yerini alabilen lafız demektir. Buradan hareket ile söz konusu muterâdif lafız eş anlamli olabileceği gibi yarı eş anlamli da olabilir.

5. Batılı Kaynaklarda Eş Anlamlilik

Batıda Fonetik ve Semantik biliminin ivme kazanması sonucu dil üzerine yapılan çalışmalarda hiç umulmadık ilerlemeler kat edilmiştir. Dil alanındaki yeni bulgular Arap dilini de etkisi altına almıştır.⁴⁶ Araştırmacılar dil sahasındaki bu yeni olguları kendi terminolojisi ile yansıtma gereği duymuşlardır. Bu konular yeni olduğundan eski dil bilginleri bu konulardan hiç bahsetmemiş gibi algılanmasına yol açmıştır. Bu sorunsalı açmak için “klasik kitaplarda bu konu hangi başlık altında ele alınmıştı acaba?” noktasından hareketle yeni bulgular eskilerin terimleriyle ifade edilmeye başlanmıştır. Bu durum başka bir sorunsala neden olmuştur. Batıdaki her yeniliğin Arap dilinde bir karşılığı vardır anlayışının yaygınlaşmasına yol açmıştır. Günümüzde Arap dil bilimcileri hem Kur’an-ı Kerim’i hem de Arap dilini batılı bakış tarzıyla inceleme gayreti içerisinde dirler.

Yukarıda değindiğimiz nedenlerle Arap dilinde eş anlamlilik batıdaki kadar net ve berrak değildir. “*Eş anlamlilik ile kastedilen nedir?*” sorusunun cevabı basittir. Günümüzde bize “*eş anlamlilik iki ana norm üzerine oturtulmuştur*”.

- Sözcükler arasında içerik birliği olmalıdır.
- Sözcükler bir terkip içerisinde birbirinin yerini alabilmelidir.

45 Geniş bilgi için bkz. Ahmed b Muştafa ed-Dimaşkı el-Bâbîdî, *Mu’cemü Esmâ’i’l-Eşyâ’i’l-Müsemmâ “el-Le’âif fi’l-Luğa”*, thk. Ahmed ‘Abduttevvâb ‘Avağ, (Kahire: Dâru’l-Fağile, ts.), 23-26.

46 *ez-Ziyâdî, et-Terâdüf fi’l-Luğa*, 65.

Tüm dillerde sözcüklerin eş anlamlı olarak nitelenebilmesi yukarıdaki iki şarta uygunluğuna bağlıdır. Batılı dil bilimcilerinin eş anlamlı sözcükler için vaz geçilemez gördüğü bu koşullar gerçekleşmelidir ki sözcükler yerine geçtiği sözcük veya sözcüklerin sinonimi yani eş anlamlısı olsun (Burada kastedilen tam eş anlamlı kelimedir). Aksi takdirde hangi sözcük ile ifade edilirse edilsin, yarı eş anlamlıdır.⁴⁷

Arap dili üzerine çalışmalar yapan F. H. George: “Arap dilinde aynı anlama gelen iki sözcük yoktur. Varsa iki sözcükten biri olmamalıydı” der.⁴⁸ Bununla tam eş anlamlı sözcükleri kastettiği gayet açıktır. Zira eş anlamlılık kriterlerinin bir hayli katı oluşundan batı kültüründeki anlayışa göre tüm bağlamlarda birbirinin yerini alabilen sözcük ve sözcük öbekleri dünyanın hiçbir dilinde yoktur.

Bir diğer dilci Lehrer’e göre iki sözcük arasında bir benzerlik olsa bile bu Arap dilinde eş anlamlı sözcük (tam eş anlamlı) olduğunu göstermez.⁴⁹

Bloomfield, eş anlamlı olduğu var sayılan her sözcüğün diğerinde olmayan ekstra bir anlam ifade ettiği, fonetik olarak farklı olan sözcüklerin anlamlarının da farklı olduğu kanaatinde. Bundan dolayı da gerçek/tam eş anlamlı sözcüklerin olduğunu kabul etmemektedir. Bloomfield’in sözlerini Harris, “aynı dilde eş anlamlılık olmaz, ses farklılığı anlam farklılığını neden olur...” diyerek açıklama gereği duymuştur.⁵⁰

Goodman, aslı delaleti değişmeden bir birinin yerini alabilen iki veya daha fazla sözcük olamayacağını, delil olarak “sinonim” eş anlamlı olduğu var sayılan sözcüklerin, tüm bağlamlarda birbirinin yerine kullanılamamasını ileri sürer.

Lappin, eş anlamlı sözcük ve ifadelerin tespitine ilişkin iki tabirin tüm bağlamlarda bir birinin yerine kullanılabilmesini eş anlamlı sözcüklerin tespitinde ön koşul olarak kabul eder. Devamında dünyanın hiçbir dilinde böyle bir ifadenin bulunmayacağını, O halde eş anlamlı sözcük ile yakın anlamlı sözcüklerin kastedildiği idiasındadır.⁵¹

Stork, tüm sözcükler çağrışımsal etkilere sahiptir. Ayrıca sözcüklerin duygusal yönleri de vardır. Dolayısıyla eş anlamlı sözcüğe raslamanın mümkün olmadığını söylemektedir.⁵² Stork bu yaklaşımı ile sözcükler çağrışımsal/delâli olarak aynı olsa bile –ki yoktur- duygusal yönden her bir sözcük cümleye ayrı bir his, duygu katmaktadır. Bu duyu farklılığı bile eş anlamlı olmadıklarına delildir.

Stephen Ullmann’a göre Arap dili eş anlamlılık için son derece elverişli bir dildir. Tam eş anlamlı sözcük bulmak bile olasıdır. Ne var eş anlamlı olabilecek sözcükler son derece sınırlıdır. Çoğu eş anlamlı sözcük anlamca birbirine benzer. Aralarındaki fark ancak okununca ortaya

47 Esmâ Zeyneb b. Sâsî, *İşkâliyyetu Tercemeti'l-Elfâzi'l-Mutekâribeti'l-Ma'nâ fi'l-Kur'âni'l-Kerim ile'l-Luğati'l-Firansiyye, el- Âdâb ve'l-Luğât Fakültesi*, 2012/2013), 12-13.

48 Abouelnasr, *Eşanlamlılık olgusu*, 20; Şıdkî, Seyfî, *Çadıyyetü'l-Terâdüf*, 59-60.

49 Abouelnasr, *Eşanlamlılık olgusu*, 20; Şıdkî, Seyfî, *Çadıyyetü'l-Terâdüf*, 60.

50 Şıdkî, Seyfî, *Çadıyyetü'l-Terâdüf*, 60.

51 Aḥmed Muḥtâr 'Umar, *İlmü'd-Delâle*, (Kahire: 'Alemlü'l-Kutub, 5. baskı, 1998), 224-225.

52 Aḥmed Muḥtâr 'Umar, *İlmü'd-Delâle*, 224-225; Abouelnasr, *Eşanlamlılık olgusu*, 20-21; Şıdkî, Seyfî, *Çadıyyetü'l-Terâdüf*, 60.

çıklar. Stephen Ullmann'ın “*Words and Their Use*” adlı eserini “*Devru'l-Kelime fi'l-Luğa*” adıyla Arapçaya kazandıran Kemâl Bişr, Stephen Ullmann'ın eş anlamlı sözcük kriterlerini şöyle sıralamıştır.⁵³

- Eş anlamlı sözcükler arasında tam bir anlam birliği olmalıdır. İki veya daha fazla sözcük tüm bağlamda tam bir örtüşme sergilemelidir.
- Sözcükler aynı dil ortamının ürünü olmalı ve aynı ortamda kullanılmalıdır. Buna göre bir kabilenin lügati bir başka kabilenin lügatinde eş anlamlı bir anlama geliyorsa bu da eş anlamlı (tam eş anlamlı) sözcük tanımına dâhil edilemez.
- Eş anlamlı sözcüklerde aranan bir diğer kriter de sözcüğün asılları aynı, ses değişimi sonucu oluşmamış olması gerekir.
- Eş anlamlı sözcükler diğer kriterleri karşıladıktan sonra belirli bir dönemde mesela hicri 150. Yılına kadar eş anlamlı olarak kullanılmalıdır. Günümüzdeki kelimelerin asılları unutulduğu için çoğu sözcük eş anlamle olarak kullanılmaktadır. Bundan dolayı zaman son derece önemlidir.

Ullmann'a göre eş anlamlı sözcükler aynı anlamı taşırlar. Arap dilinde tam eş anlamlı sözcük teknik olarak bulunabilir. Diğer dillerde terâdüf/komple sinonim/tam eş anlamlı sözcük yoktur.⁵⁴ Modern dönem Arap dil bilimcilerinin “*terâdüf*” kavramıyla batı dünyasında yaygın olarak kullanılan “komple sinonim/tam eş anlamlı” sözcükleri ile kastettikleri son derece açıktır. Batıda aranan şartların tamamı Arap dil bilimcilerinin de aradığı şartlardır. Teknik olarak terâdüf veya eş anlamlı sözcük kavramı ile “yarı eş anlamlı” veya “şibh-i terâdüf” hedeflenmektedir. Değilse dünya üzerinde hiçbir dilde eş anlamlı (tam eş anlamlı) sözcük yoktur.⁵⁵

6. Arap Dilinde Eş Anlamlılığa Zemin Hazırlayan Sebepler

Hem tanımındaki muğlaklık hem de araştırmacıların konuyu ele alışındaki farklılık, eş anlamlı sözcükleri deyim yerindeyse ezoterik sözcükler haline getirmiştir. Tarihi olarak Kur'an-ı Kerim'i anlama çabasının bir sonucu olarak kelimelerin en yakın kelimeler ile açıklanması eş anlamlı sözcüklerin ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır. Bunda tarihi olarak Ğaribü'l-Ķur'an ve Ğaribü'l-Ħadîs çalışmaları etkin olmuştur. Klasik dil bilimcilerinin eş anlamlı sözcüklerin doğmasına neden olmuştur diyerek eserlerinde yer verdikleri bazı nedenleri ele alacak olursak, bunlar arasında şunları saymak mümkündür.

6.1. Yeni Ortaya Çıkan Anlama Lafız Atama

Lugavî vaz' adı da verilen bu olgu İbn Cinnî tarafından “*Arap dilinde iki lafzın eşitliği*” başlığı altında ele alınmıştır. İbn Cinnî bu meseleyi şöyle temellendirmektedir. Arap kelamında iki lafız kullanımında eşit ise, her ikisi de aynıdır. Bir kabile bir anlam için bir lafzı, diğer kabile de aynı anlam için başka bir lafzı vaz' edebilir. Araplar şiir vezinlerini gözetmek ve sözlerinin

53 Ullmann, *Words*, 110.

54 Abouelnasr, *Eş anlamlılık olgusu*, 20.

55 Şıdkî, Seyfî, *Ķadıyyetü'l-Terâdüf*, 58-59.

etkisi artırmak için ihtiyaç anında böyle yaparlar. Diğer lafzı öteki Arap kabilesinden alarak kullanmaktadır. Bu şekilde epey bir zaman geçer ve böylece iki lafız da uzun süre tedavülde kalır. Tüm bunların sonucu olarak artık her iki lafız da kabilenin lügati olmuştur.⁵⁶

İbn Cinnî'nin "Arap kabileleri bir anlam için tek bir lafız vaz' ederler" yaklaşımında modern dil bilimcilerin de kabul ettiği "ilk lugavi vaz'" şartına bir gönderme yatmaktadır. Modern dilciler "bir kabilenin aynı anlam için iki farklı lafız koydukları görülmüş değildir. Olsa olsa her kabile bir anlam için bir lafız vaz' eder. Kabileler zamanla bir birine karışır. Aynı anlam için her kabilenin lafzı beraber ve ortalaya kullanılır. Lügavî vaz' ile kastedilen şey asılları gözetilmeden geliştirilen bu ortak kullanım senaryosudur. Yoksa ismi olan şeye tekrardan isim vermek gibi bir şey düşünülemez.⁵⁷

6.2. Arap Kabilelerinin Lügatlerinin Karışması

Eş anlamlı sözcüklerin ortaya çıkmasına neden olan bu durumu şöyle formüle etmek mümkündür. Arap kabileleri gündelik yaşantılarına devam ederken belli bir noktada buluşurlar. Aralarında sıhriyet vb. nedenlerle akrabalık ilişkisi başlar. Aynı otlağı paylaşmak da eş anlamlı sözcüklerin karışmasına neden olur. Dilde yakın anlamlı sözcük vardır diyenlerin argümanlarından biri de kabile lügatlarının karışması meselesidir. Onlara göre eş anlamlı keriterleri arasında aynı kabilenin lügati yani dili eş anlamlılık gerçekleşmelidir. es-Suyûfî "el-Muzhir fi 'Ulûmi'l-Luğa" adlı eserinde kabile lehçelerinin karışması sonucu oluşuan eş anlamlı sözcükleri İbn Durustevyeh'ten alıntılararak "**bu bâbdan mütebayin lafız dışında bir şey gelmez**" başlığı altında inceleyerek bunların mütebayin lafız olduklarını zımnen ifade etmektedir.⁵⁸ Öte yandan İbn Cinnî "تداخل اللهجات" lehçelerin bir birine girmesi"ni (müşterek lügat) ortak dile delil saymıştır. İbn Cinnî "topluluklar ile birlikte çoğalan eş anlamlı lafızların beraber yaşayan kabilelerin lügati olması pek tabidir"⁵⁹ diyerek eş anlamlı (yarı eş anlamlı kastediliyor) sözcüklerin çoğalmasına zemin hazırlayan faktörler arasında bir arada yaşayan Arap kabilelerini de saymıştır.

Arapça eş anlamlı sözcükler ile ilgili çalışma yapanlar, Arap kabilelerinin karışmasını eş anlamlılığı ortaya çıkaran nedenler arasında saymışlardır. Kabilelerin karışması, "lafzın aynı lugavî muhite ait olma" şartını ihlal etmektedir. Kabileler kendi aralarında aynı anlama delalet eden sözcükler kullanıyorsa, bu her kabilenin kendine ait sözcük ile birlikte diğer kabileye ait sözcüğü de kullanması demektir. Kabilelerin lafız seçimindeki özensizliği eş anlamlı denen sözcüklerin artırmıştır.⁶⁰

56 İbn Cinnî, *el-Ḥaşâiş*, 1/372.

57 İbn Cinnî, *el-Ḥaşâiş*, 1/372-373.

58 es-Suyûfî, *el-Muzhir*, 1/385.

59 İbn Cinnî, *el-Ḥaşâiş*, 1/374.

60 el-Müneccid, *et-Terâduf fi 'l-Kur'âni 'l-Kerîm*, 79-80.

6.3. Arapça Dışındaki Dillerden Kelime Devşirmek

Bu ister kardeş diğer Sâmî dillerden, isterse Farsça ve Türkçe gibi herhangi bir yabancı dilden alınmış olsun fark etmez. Böyle sonradan Arapçaya girmiş yabancı kökenli kelimeler de eş anlamlı sözcüklerin (teknik olarak yakın veya yarı eş anlamlı) ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır. Dilciler bu şartı özellikle ihticâc veya iştişâd çağından sonra Arapçaya giren ve adına mu‘arrab⁶¹ ve müvelled denen lafızları dışarıda tutmak için getirmişlerdir.

el-Müneccid, Arap dilinin ilişki içerisinde olduğu diğer dillerden yabancı kelime alması olgusunu İbn Âşûr’dan alıntılararak açıklama cihetine gitmiştir.⁶² el-Müneccid, diğer komşu dillerin özellikle de Keldânîce lafızların Arap diline nasıl girmiş olabileceğine ilişkin, Hz. İbrâhîm (as) oğlu İsmâîl (as) ve eşi Hacer’i Arapların yaşadığı Curhum yurduna bıraktığını, ana dili Keldânîce olan İbrâhîm (as) ve ailesinin bölgedeki diğer komşu Arap kabileleri ile iletişim kurlmaları sonucu her iki dilin de bir birinden lafız alıp-vermiş olabileceğini aktarmaktadır.⁶³

Arap dilinde mu‘arrab sözcüklerin bir hayli fazla olduğu sır değildir. Kimi araştırmacılara göre, Kur’ân-ı Kerim’de kökeni Arapça olmayan yüzdenden fazla kelime vardır.⁶⁴ Diğer dillerden alıntı yapma eş anlamlı kelimelerin doğmasının en yaygın biçimidir. Dolayısıyla mu‘arrab veya müvelled bir lafız “aynı dilsel çevreye ait olma” şartını ihlal ettiğinden, dilciler bu tür kelimeleri eş anlamlı kabul etmezler⁶⁵

6.4. Aynı Kelimenin Diğer Kabilelerce Farklı Telaffuz Edilmesi/Lugavî Değişim

Bu olgu da Arap dilinde eş anlamlı sözcüklerin çoğalmasına neden olmuştur. Sözcüklerin uğradığı bu değişim veya dönüşüm a. Fonetik değişim, b. Semantik değişim olmak üzere iki şekilde karşımıza çıkar.

6.4.1. Fonetik Değişim: Kelimeyi meydana getiren harflerin biri veya bir kaçında meydana gelen değişim kelimenin kökeni ile ayrışmasına neden olur. Bunu sonucunda adına kalb, ibdâl, ta‘cîm ve hazif denen bir takım değişiklikler olur. Bu kavramları sırasıyla açıklayacak olursak;

6.4.1.1. Kalb القلب :Lafzı meydana getiren harflerin yer değiştirmesi neticesinde kelimenin şeklinde meydana gelen bozulma veya değişimdir. Örn. “جذب” ve “جذب” gibi,

61 el-Mu‘arrab المعرب : Yabancı kökenli sözcüklerin Arapçalaştırılmasıdır. Bir kelimenin mu‘arrab sayılabilmesi için iki şartın gerçekleşmesi gerekir. Bunlar: 1. Sözcüğün harf ve çatısında Arapların ağız yapılarına göre bazı değişiklikler olması gerekir. 2. Lafzın Arap diline aktarılması iştişâd sırasında gerçekleşmiş olmalıdır. Sonraki aktarımlara “müvelled” veya “dahîl” denir. Geniş bilgi için bkz. el-Cevâlikî, *el-Mu‘arrab*, 14. **İstişâd/İhticâc Aşrı:** “Dil bilgisi kurallarını, kelimelerin yapılarını ve anlamlarını, kanıtlamak üzere doğruluğu kesin olan misaller getirmek anlamında edebiyat terimi”. Arapların Arap olmayan unsurlara karışıp, dilin bozulma tehlikesi karşısında dili korumak amacıyla ortaya çıkmış bir olgudur. Hicrî 150’ye (milâdî 767) kadar devam eden bu süreden önceki şâirlerin şiirlerinden iştişâd edilir. Bazı kaynaklarda ihticâc ve istidlâl terimleri de kullanılmıştır. Geniş bilgi için bkz. İsmail Durmuş, “İstişâd” mad, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 23/396-397, ayrıca bkz. Mehmet Reşit Özbalkçı, *Kur’ân ve Hadis’in Arap Gramerindeki Rolü*, (İzmir: Çağlayan Matbaası, 2006), 41-52.

62 Mecelletu’l-Mecme‘i’l-Luğati’l-‘Arabiyye dergisinin VIII. Cildinin PDF’ne ulaşılamamıştır. el-Müneccid söz konusu bilgiyi bu ciltte yazılan bir makaleye atıfla vermektedir.

63 el-Müneccid, *et-Terâduf fi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, 80.

64 ‘Abduttevvab, *Fuşûl fi Fıkhi’l-Luğa*, 321; Divlekçi, *Kur’an’da Eş anlamlılık Olgusu*”, 155.

65 el-Müneccid, *et-Terâduf fi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, 80; Sıdki, Seyfi, *Kağıyyetü’l-Terâduf*, 63; Divlekçi, *Kur’an’da Eş anlamlılık Olgusu*”, 155.

6.4.1.2. İbdâl الإبدال: Bu durum da yukarıdaki duruma benzer. Ne var ki Kelimedeki bir harfin mahreç ve sıfatı yakın diğer harflere dönüşmesi sonucunda meydana gelen yeni kelimeler bu gruba dâhildir. Örnek olarak صراط, صراط, زراط, “*zol*” anlamına gelen, fakat farklı teleffuz edilen üç sözcük verilebilir.

6.4.1.3. Ta’cîm التعجيم: Bu tür aslında bir üstteki ibdâl’e dâhil edilebilir. Ancak ta’cîm Arap olmayan ulusların içinde boğaz harfi bulunan sözcükleri teleffuzunda meydana gelen yanlışlıkları ifade etmek için kullanılan bir terimdir.

6.4.1.4. Hâzif الحذف: Eş anlamlı sözcüklerin artışına sebep olan bir diğer olgu da hâziftir. Bu durum bir önceki sözcüğün eksiltilmesi sonucu orta çıkan yeni sözcüğün farklılaşmasını ifade eden bir kavramdır. Yani kelimenin bir kısmının kırılması sonucu ortaya çıkar. Buna örnek olarak “يا صبحي ey arkadaşım” ifadesi sonundaki be harfinin düşürülüp “يا صاح” denmesi, yine “sor” anlamında “is’el اسأل yerine”, “sel سأل” denilmesi, eksilteli sözcük türüne örnektir. Günümüz dil bilimcileri bu sözcükleri asılları aynı olduğu için eş anlamlı değil, aynı sözcük saymaktadır.⁶⁶

6.4.2. Semantik Değişim: Bu başlık altına sıfatın isme galip gelmesi, ta’ mim, tahsîs, tashîf, tahrîf, vehim ve hata girer.

6.4.2.1. Sıfatın İsimleşmesi: modern dilciler eş anlamlı olduğu var sayılan lafızların pek çoğunun hakikatte sıfat olduğunu ve zamanla isimleştiklerini belirtip, bunların eş anlamlı sözcük olamayacağını ifade etmişlerdir. İsmi sıfatı nitelediği ismin ikinci adı haline gelir. Lafzın bu şekilde kullanımı sayesinde sıfat olduğu unutulup, müsemmanın asıl ismiyle birlikte ikinci adı olur. Her ikisi birden aynı şeyi ifade etmek için kullanılır. Bazıları sıfatın isme dönüşmesini “kelime tınısının gözetilmesi”ne bağlarken, bazıları manzum eserlere ve şiirsel zorunluluğa bağlar. Bir diğer görüşe göre aralarındaki itibar farkının göz ardı edilmesi sıfatın müsemmanın yerini almasını sağlamıştır.⁶⁷

Bir şey (müsemma) bir ad ile adlandırılır. Fakat adlandırdığımız şeyi niteleyen bir takım sıfat ve yön ifadeleri (zarf vb) olabilir. Örneğin ev anlamına gelen “بيت” beyt, dâr دار, mesken مسكن, menzil منزل gibi sözcüklerden sadece biri “*ev*” avlamına gelsin diye konulmuş/vaz’ edilmiştir. Diğer sözcükler evin bir yönünü göz önüne alarak asıl ev ile birlikte kullanılan niteleme sıfatlarıdır. Bu bilgiden hareketle duvarlarla çevrili olması (daire de aynı kökten gelir) dikkate alınarak “*dâr*”, insanlar yüklerini indirip konakladığı için konaklama yeri olarak “*menzil*”, dinlenme huzur bulma yeri olduğu için sükûndan “*mesken*” ve geceleri geçirmek için bâte fiilinin mastarı olarak da “*beyt*” denmiştir. Görüldüğü gibi aynı anlama gelen pek çok sözcük vardır. Fakat bunlar teknik olarak eş anlamlı değil, yarı eş anlamlı sözcüklerdir. Hepsini aynı şeyin farklı niteliklerini öne çıkaran isimleşmiş sıfatlardır.⁶⁸

Bu ve buna benzer eş anlamlı kabul edilen sözcükler modern dil bilimcilerin yaklaşımı ile hakikatte eş anlamlı değil, yarı eş anlamlıdır. Zira bir şeyin aslı (kendisi) ile onu niteleyen şey (sıfat) aynı değildir.

66 el-Müneccid, *et-Terâduf fi'l-Ḳur'âni'l-Kerim*, 81-83.

67 Enîs, *Delâletü'l-Elfâz*, 212-213.

68 Şıdkî, Seyfî, *Ḳadıyyetü'l-Terâduf*, 63.

6.4.2.2. Ta‘mîm/التعميم ve Tahsîs/التخصيص (genelleme ve özelleme): bu şarttan maksat lafızlar arasında umum-husus (genel-özel) bir takım nitelendirme yönleri olabilir. Bu özellik çeşitli nedenlerle ya hiç bilinmez veya karıştırılır. Bunun sonucunda meydana gelen sözcükler zamanla eş anlamlı kabul edilirler. Hakikatte bunlar da eş anlamlı değildir. Örneğin toprak anlamına gelen “nediyy نَدِيّ , serâ سَرَاب , türâb تُرَاب lafızları arasındaki bu tür bir genel-özel ilişki vardır. Buna göre en genel anlamında yaş çığ kuru vb. en genel anlamda türâb denir. Toprak verimli ise (daha özel bir nitelik) serâ denir. Toprak çığı, nemli ise (yine özel bir nitelik) nediyy denir. Aralarındaki bu özelleme ve genelleme nitelikleri unutulmuş ve eş anlamlı (tekneik olarak yarı eş anlamlı) kelimelerin çoğalmasına neden olmuştur.⁶⁹

6.4.2.3. Taşhîf/التصحيف : bu ilk dönem yazılı arapça metinlerinde görülen bir özelliktir. Taşhîf kavramı ile noktalı harfleri noktatsız veya noktatsız harfleri noktalıymış gibi yanlış okumadan kaynaklanan eş anlamlı sözcükler kastedilir. “لذع , لدغ yalamak”, ثقب , ثقب delmek”, مزح , مزح şaka yapmak” fiillerinde yanlış noktalama sonucu eş anlamlı olduğu varsayılan benzer sözcükler görülmektedir. Halbu ki bunlar لدغ , ثقب , مزح fiillerdir. Diğer sözcükler yanlış okumadan kaynaklanmıştır.⁷⁰

6.4.2.4. Tahriif/التحريف : sözcük anlamı çarpıtmak olan tahriif terim olarak “kelimeyi okumamıza yarayan hareketlerin yer değiştirmesi sonucunda meydana gelen yanlışlık” için kullanılır. الكره , الضعف , الضعف , الجلافة , الغلاقة örneklerinde olduğu gibi yanlış konulan hareketicesinde türeyen bozulmuş sözcüklerdir.⁷¹

6.4.2.5. Vehim / الوهم ve Haġa’ / الخطأ : lafzın okunmasından kaynaklanan hatayı değil, dinleyen tarafından yanlış anlaşılmasını ifade etmek için kullanılan teknik bir terimdir. Buradaki yanlışlık lafzın kendinde değil, aktaran kişinin öyle sanması/vehim etmesindedir. Bu da yine adına eş anlamlı denilen lafızların çoğalmasına neden olan olur.⁷²

6.5. Mecâzî Kullanım

Çağımız dil bilimcilerine göre eş anlamlı kelimedenden bahsetmek için kelimenin mecaz mı hakikat mi olduğunun bilinmesi son derece önemlidir. Zira bir lafız bir bağlamda hakiki anlamı ile kullanılırken, başka bir bağlamda mecazî anlamı ile kullanılmaktadır. Malum mecaz aralarındaki bir ilişkiden dolayı lafız başka bir manada geçici bir süreliğine kullanılmaktadır. Mecaz

69 Aġmed Muġtâr ‘Umar, ‘İlmu’d-Delâle, 227-228. https://www.alukah.net/literature_language/0/152867/%D8%A7%D9%84%D8%AA%D8%B1%D8%A7%D8%AF%D9%81-%D9%85%D9%86-%D8%AE%D8%B5%D8%A7%D8%A6%D8%B5-%D8%A7%D9%84%D9%84%D8%BA%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%B9%D8%B1%D8%A8%D9%8A%D8%A9-%D9%88%D9%85%D9%85%D9%8A%D8%B2%D8%A7%D8%AA%D9%87%D8%A7/ Erişim (10/08/2012).

70 Tahriifin tanımı için bkz. Velid Muġammed es-Serâkıbî, “Mefhûmu’-Tahriif Dirâsetun fi Te’şîli’l-Muştalah”, *Mecelletu ‘Aleml-Kutub, el-Elûke*, 2022, 1.

71 ez-Ziyâdî, *et-Terâdufi’l-Luġa*, 298.

72 es-Suyûfî, *el-Muzhir*, 1/384; el-Müneccid, *et-Terâdufi’l-Ķur’âni’l-Kerîm*, 85.

unutulur, geçici bu durum zamanla kalıca hale gelir. Bu da eş anlamlı kelimelerin artmasına neden olur. Teşbih, istâre, lugavî mecaz (mecâz-ı mürsel ve kinaye) kullanımı sonucu ortaya çıkan lafız da bu guruba girer.⁷³

6.6. İtbâ/الإتباع

Ebu'l-Bekâ el-Kefevî "*el-Külliyât*" adlı eserinde "الإتباع el-İtbâ" terimini ikincisi tek başına kullanılmayan "إشباع işbâ" ve "توكيد tevkîd" için birinci kelimenin vezninde gelen kelimedir" diye tanımlamıştır. İkiye ayrılır.

a. Her iki sözcüğün de ayrı ayrı anlamı olan itbâ'; "هنيئنا مرينا" örneğinde olduğu gibi "مرينا" sözcüğü birinci sözcük olan "هنيئنا" pekiştirmektedir. Buradaki terkipte her iki sözcüğün bağımsız olarak kendi anlamları vardır.

b. Her iki sözcükten ilkinin anlamı olup ikincisinin anlamı olmayan itbâ': konuşmada lafzı kendi kalıbından gelen ve asıl amacı birinci sözcüğü süslemek, kelamı da anlam bakımından takviye etmek, güçlendirmek için birinciyi tamamlayan kelimedir. عَيْسٌ وَبَسْرٌ، حَسْنٌ وَبَسْرٌ gibi sözcükler bu türe örnek olarak verilebilir.⁷⁴

Halîl es-Sekâkinî eş anlamlılığa neden olan etmenleri saydıktan sonra; حَسَنٌ - بَسَنٌ، خَرَابٌ - يَابٌ، جَائِيٌّ - نَائِيٌّ، عَطِشَانٌ - نَطِشَانٌ vb. örnekleri vermiştir.⁷⁵

6.7. İştikâk ve İbare Farklılıkları

Eş anlamlı sözcüklerin artmasına neden olan, klasik dilcilerin de dile getirdiği "denk lafızlar" vardır. Klasik kaynaklarda denk lafız için "zatındaki bir sıfattan dolayı "mübâyin" farklı olan lafızdır" diye açıklanmaktadır. Örneğin Allah Teâlâ'nın (cc) ve Hz. Peygamber'in (sav) sıfatlarına delalet eden sözcükler, zatının tamamına delalet ettiği için Zât'a denk sayılmıştır. Bu vb. sözcükler eş anlamlı sözcükleri çoğaltmıştır.⁷⁶

7. Arap Dilinde Eş Anlamlı Kelime Kullanmanın Sonuçları

Modern dil bilimcilerinden eş anlamlılığa olumlu yaklaşanlar, en başta belagat ve fesahate yaptığı katkılar olmak üzere klasik dilciler tarafından da dile getirilen eş anlamlılığın bir dizi meziyetlerini saymışlardır. Meseleye olumsuz yaklaşanlar ise yine başta fesahat ve belagatle mani olmak üzere eş anlamlılığın olumsuz yönlerini öne çıkaran bir dizi gerekçeden bahsetmişlerdir.⁷⁷

73 el-Muneccid, *et-Terâduf fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 85; bkz. Divlekçi, *Kur'an'da Eş anlamlılık Olgusu*, 156; Ayrıca Bkz. Ömer Kara, "Arap Dilbilimindeki 'Terâdüf' Ve 'Furûk' Argümanlarının Mukayeseli Tahlili-el-Furûku'l-Luğavîyye'ye Giriş (III)", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 4/4, (2004): 122-12.

74 el-Kefevî, *el-Külliyât*, 35.

75 Mehmet Hakkı Suçın, "Türkçe ve Arapça İkilimelerde Sözcük dizilişi ve Ses Benzeşmesi", *EKEV Akademi Dergisi*, Yıl: 10 Yay: 28 (Yaz 2006), 293; Emine Bağmancı, *Arap Dilinde İkilemeler ve Öğretimi*, (Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, 2012), 25 vd; Halîl es-Sekâkinî, "et-Terâdüf", *Mecelletu Mecma'î'l-Luğati'l-'Arabiyye*, 8, (1955): 127; Yusuf Akçakoca, "Fennü'l-İtbâ' ve Diğkâtu'l-Ma'nâ fi'l-Luğati'l-'Arabiyye", *Tasavvur Tekirdağ İlahiyat Dergisi*, Haziran 2022, c. 8, 1-30.

76 es-Suyûfî *el-Muzhir*, 1/405.

77 el-Muneccid, *et-Terâduf fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 89; Şıdkî, Seyfî, *Kağıyyetü'l-Terâdüf*, 64.

7.1. Eş Anlamlı Sözcük Kullanmanın Olumlu Sonuçları

Eş anlamlı sözcüklerin dilde olması gerektiğini savunanlara göre, şiir ve nesir yazarları başta olmak üzere malzemesi dil olan kişilerin merakını rahat bir şekilde anlatabilmesinde eş anlamlı sözcükler olumlu rol oynamaktadır. Özetle;

7.1.1. Eş anlamlı sözcükler fesahat ve belagat yollarını genişletir: Araplar başta bedî' sanatlarından secî' ve cinâs başta olmak üzere, 'aruz vezinlerinin ikamesinde eş anlamlı sözcüklerden çok ve sık olarak yararlanmışlardır. Doğal olarak kelime seçiminde aruz vezinlerine uygun eş anlamlı kelimeleri kullanmışlardır.

Bir diğer fayda ise Araplar her zaman teleffuzda dile hafif gelen kelimeyi kullanmayı -fasih bile olsa- diğerine yeğ tutmuşlardır.⁷⁸ Arap dili sanat dilidir. Araplar tekrar ve iadeden hoşlanmazlar. Aynı anlamı tekrar etmek zorunda kalırlar ise eş anlamlı lafzı tercih ederek tekrara düşmekten sakınırlar.⁷⁹

7.1.2. Eş anlamlı sözcükler dilin kendisini genişletir: Belagat ve fesahat yolunu genişleten eş anlamlı sözcük aynı zamanda dili de genişletir. Nitekim insanoğlu derunundaki duygu ve düşünceleri farklı yollarla dışarı vurmaya çabalarken eş anlamlı sözcüklerden yararlanır.

Eş anlamlı sözcükler konuşana tam bir ifade özgürlüğü verir. Mesela konuşan söylemek istediği lafzı anımsayamadığında veya içinde "R" gibi ya hiç telaffuz edemediği veya teleffuzunda zorlandığı bir sözcük bulunduğunda, yerine eş anlamlısını kullanır.⁸⁰ Bu, konuşan kişinin dilediği gibi konuşmasına, uygun lafzı seçebilmesine olanak sağlayan pratik bir durumdur. Rivayete göre Vâsıl b. Atâ' "R" harfîni teleffuz edemez, konuşmalarında "R" harfî kullanmamaya özen gösterirmiş. Beşşâr adındaki bir Arap şairi kendisini bu hususta hicv edince O'na içinde hiç "R" geçmeyen sözcüklerle karşılık vermiş. O halde Araplarda eş anlamlı sözcük kullanımı bu denli yaygın olmasaydı, Vâsıl bu tavrından dolayı yadırganır ve kendini hicv eden şaire bu şekilde cevap vermezdi.⁸¹

7.1.3. Eş anlamlı sözcükler te'kîd ve mübalağa yapmaya imkân tanır:⁸² Eş anlamlı sözcükler şairlere aynı anlama gelen farklı sözcüklerle sözünü te'kîd/pekiştirme ve mübalağa/abartma için aynı bağlamda peşpeşe kullanma olanağı tanır. Şair Hutay'e bir beytinde;

أَلَا حَيْدًا هِنْدٌ وَأَرْضٌ بِهَا هِنْدٌ وَهِنْدٌ أَتَى مِنْ دُونِهَا النَّأْيُ وَالْبُعْدُ

Hind ve içinde Hind olan yurt ne güzeldir. İçinde Hind'in olmadığı yurda ayrılık ve uzaklık (gurbet) gelir. Buradaki "النَّأْيُ، البُعْدُ" her ikisi de "uzaklık" anlamına gelen eş anlamlı sözcüklerdir. Şair aynı anlama gelen bu lafızları bir beyitte te'kîd ve mübalağa yapmak için kullanmıştır.⁸³

78 Muhammed el-Ḥadr Ḥuseyn, *Dirâsât fi'l-'Arabiyye ve Târihihâ*, (Dimaşk: el-Mektebü'l-İslâmî, 3. baskı, 1960), 146-147.

79 Ḥuseyn, *Dirâsât fi'l-'Arabiyye*, 144.

80 es-Suyûfî, *el-Müzahir*, 1/406.

81 Ebû 'Osmân 'Amr b. Bahr el-Câhîz, thk. 'Abdusselâm Muhammed Hârûn, *el-Beyân ve'l-Tebyîn*, (Kahire: Mektebetü'l-Ḥancî, 7. baskı, 1998), 1/16-18; eş-Şâyi', *el-Furûku'l-Luğaviyye*, 71.

82 Bedruddin Muhammed b. 'Abdillâh ez-Zerkeşî, *el-Burhân fi 'Ulūmi'l-Ḳur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Faḍl İbrâhîm, (Kahire: Dâru't-Turâs, 3. baskı, ts.), 2/472-473.

83 'Abduttevvab, *Fuṣûl fi Fikhi'l-Luğa*, 324.

7.1.4. Eş anlamlı sözcükler teleffuz kolaylığı sağlar: Eş anlamlılık, dile hafif gelen lafzın ağır gelen lafza, daha fasih ve açık olan lafzın daha kapalı lafza yeğ tutulmasını sağlar. Dilde eş anlamlılığın sağladığı bir diğer yarar da, anlamının muhatap tarafından kavranılmasının zor olduğu var sayılan bir kelimenin, muhatabın anlayabileceği başka bir sözcük ile değiştirilmesine olanak sağlamasıdır. Bu durum mantıkçılar tarafından “*lafzî tanım*” olarak ifade edilir. Örn. *بُرٌّ كَامْهَتْ* burr kamhtır. (Her ikisi de aynı anlama (buğday) gelmektedir. Fakat az bilinen birincisi daha çok bilinen ikincisiyle açıklanmıştır. Yani anlamı bilinmeyen birincisi mübteda, ikincisi de haberdır) *ذَهَبُ الْعَسْجِدِ* ‘asced zehebdir. Her ikisi de aynı (altın) anlama gelmektedir. Dikkat edilecek olursa buradaki ilk lafız dinleyen açısından anlam olarak ya hiç bilinmemektedir veya lafzın anlamı net değildir. Dolayısıyla anlamı daha iyi bilinen ikinci lafız, birinci lafzı tanımlamak için kullanılır. Bu durumda ikinci lafız birinci lafzın mana olarak tamamen aynı değil, yakın anlamlısı veya müfessiridir.⁸⁴

7.1.5. Eş anlamlı sözcükler hitabette sanat yapma olanağı sağlar: Eş anlamlılığın bir diğer faydası da konuşan kişiye konuştuğu dilde sanat yapma imkânı vermesidir. Araplar aynı kelimeyi tekrar etmekten hoşlanmazlar. Bu nedenle sözcüğün eş anlamlısı konuşanın aynı kelimeyi tekrarlamasından kaçınmasını sağlar.⁸⁵

7.2. Eş Anlamlı Sözcük Kullanmanın Olumsuz Sonuçları

Eş anlamlı sözcük kullanmaya karşı çıkanların öne sürdüğü argümanları ve gerekçelerini sıralamak gerekirse şunları söylemek mümkündür.

7.2.1. Eş anlamlı sözcükler diğer dillere tercüme zorlaştırır: Eş anlamlı sözcük kullanımına karşı çıkanlar tarafından öne sürülen en önemli gerekçelerden biri eş anlamlı kelimeleri yabancı dile tercüme etmenin getirdiği zorluklardır. Onlara göre mecaz/metafor, iştirak/eşdeşlik, tezâd/zıt anlamlılık ve terâdüf/eş anlamlılık, anlamın aslî olmayan diğer lafızlara aktarılmasına neden olmakta, bu da aynı lafzın birden fazla anlamının ortaya çıkmasına ve anlamlarının diğer dillere çevirisini güçleştirmektedir.⁸⁶

7.2.2. Eş anlamlı sözcükler belagat ve fesahate ters düşmektedir: Dillerde eş anlamlı sözcük varlığına karşı çıkanlar tarafından ortaya atılan bir diğer argüman ise, eş anlamlı sözcüklerin dilde zarara, fesahatte bozulmaya ve Arap dilinde sahte bir zenginliğe neden olduğu iddialarıdır. Bu gruba göre eş anlamlı lafız ilk başta tek bir anlam için konulmuştur. Daha sonra başka delaletleri gösteren lafız haline gelmiştir. Dolayısıyla eş anlamlı kelimeler karışıklığa hatta anlaşamamaya neden olmaktadır. Bu da dilin karşılıklı anlaşma aracı olma vasfını ihlâl etmekte ve dilin aslî fonksiyonunu yerine getirmesine de mani olmaktadır.⁸⁷

Özetlemek gerekirse dillerde eş anlamlı sözcük olmalı diyenler de karşı çıkanlar da hemen aynı argümanları öne sürmektedir. Bu aynı şeye farklı açılardan bakmanın getirdiği yorumlama

84 eş-Şâyi', *el-Furûku'l-Luğaviyye*, 72.

85 el-Munecid, *et-Terâduf fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, 91.

86 el-Munecid, *et-Terâduf fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, 89; Şıdkî, Seyfî, *Kağıyyetü't-Terâdüf*, 67.

87 el-Munecid, *et-Terâduf fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, 89; Şıdkî, Seyfî, *Kağıyyetü't-Terâdüf*, 67.

farklıdır denebilir. Nitekim çalışmamızda eş anlamlılık ile “*tam eş anlamlı*” sözcüklerin kastedildiğini öğrenmiş olduk. Bu açıdan bakıldığında -modern dilcilerin yaklaşımı temelinde- “*tam eş anlamlı*” sözcükler hiçbir dünya dilinde (neredeyse?) yoktur. En azından teorik olarak aksi ispat edilene kadar böyledir. O halde “eş anlamlı” ile “*tam eş anlamlı*” sözcük kast edilmediğine göre, “*yarı eş anlamlı*” sözcükler ifade edilmektedir. Bu açıdan bakıldığında başta Arap dili olmak üzere tüm dünya dillerinde eş anlamlı sözcük vardır.

Dil bilimcilerinin büyük çoğunluğu “eş anlamlı sözcük” kavramı ile “yarı eş anlamlı” sözcüklerin kastedildiğini, bu tür sözcüklerin varlığının dillerde yadsınamaz bir gerçek olduğunu belirtmektedirler. Bu yaklaşımı savunanlar eş anlamlı sözcüklerin pek çok olumlu fonksiyon icra ettiklerinden hareketle, eş anlamlılığın dilde olumsuz değil, aksine olumlu sonuçlarının olduğunu, tercüme ve feshate ters düşen eş anlamlılığın “*tam eş anlamlılık*” olduğunu ifade etmeleri, günümüzdeki dil anlayışı ve eş anlamlılık gerçekleriyle örtüşmektedir.

Bizim de tercih ettiğimiz görüş budur. Aksi takdirde “*dünyanın hiçbir dilinde hiç eş anlamlı sözcük yoktur*” şeklinde bir mantık çıkarımına neden oluruz ki bu yaklaşım da bizzat akla ve mantığa terstir. Bu lafızlar ile “yarı eş anlamlı” sözcüklerin kastedildiğine dair bir diğer delil de klasik kitaplarda terâdüf ortaya çıkıp, eş anlamlı olduğu varsayılan kitaplar kaleme alındıktan sonra, bizzat klasik dil bilimcileri tarafından “bu sözcükler arasında farklar vardır” diyerek “el-Furûk” adlı eserlerin kaleme alınmış olmasıdır. Her lafzın diğerinde olmayan bir anlamı vardır çıkışı yerinde olmakla birlikte bizce bu ilk vaz’daki her anlama bir lafız bulma çabasının bir yansımasıdır. Kullanımda ise lafızların arasındaki farklar unutulmuş ve neredeyse “tam eş anlamlı” sözcüklermiş gibi algılanmaya başlamıştır. Tersine bir durumda her lafzın bir karşılığını bulmak gibi bir külfete katlanmak zorunda kalınacaktır.

Bu genel sonra sonra Kur’ân ilimleriyle uğraşanların Kur’ân’da eş anlamlı lafız meselesine bakışlarını üç farklı görüşte toplamak mümkündür.

- Arap dilinin aslında var olduğunu, ancak Kur’ân’ın fesahatine aykırı bulduğu için eş anlamlı sözcüğe karşı çıkanlar.
- Arap dilinde olduğu gibi Kur’ân’da da eş anlamlı sözcük vardır diyenler (bu grup eş anlamlı ile yakın anlamlı sözcükleri kast edenlerdir).
- Ne Arap dilinde ne de Kur’ân’da eş anlamlı kelime vardır diyerek her türlü eş anlamlılığa karşı çıkanlar şeklinde sıralamak mümkündür.

Sonuç olarak Arap dilinde olduğu gibi Kur’ân-ı Kerim’de de eş anlamlı sözcük vardır diyenler meseleye “*tesâmuḥ*” (ifadeyi hoş görme) veya “*takrîb*” (yakın anlamlı ama yaklaşık bir ifade ile) yoluyla yaklaşmaktadırlar.⁸⁸

Modern dilciler ile birlikte müfessirler “teknik olarak” eş anlamlı lafızda bulunması gereken dört koşul öne sürmüşlerdir. Özetle bu maddeleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

- **İki lafız arasında tam bir anlam uyumu olmalıdır:** Buna göre iki lafız mana bakımından diğerleriyle tam bir uyum/ahenk içinde olmalıdır. Bu şartı kabul etmekle birlikte esnetenler de

88 eş-Şâyi’, *el-Furûku’l-Luġaviyye*, 68-69.

vardır.⁸⁹ Esneklikle kastedilen, aslına bakılmaksızın lafızların gündelik dilde aynı anlamda kullanılıyor olmasını yeterli görenlerdir. Böylece pek çok modern dilci tarafından öne sürülen lafızların ta “ilk vaz’dan itibaren aynı anlam için konulmuş olması”⁹⁰ şartını esnetmiş olmaktadırlar.

● **İki lafız da aynı lügavi muhite ait olmalıdır:** Bu şart ile eş anlamlı olduğu varsayılan lafızların aynı kabileye ait olması kast edilmektedir. Buna göre farklı Arap kabilelerinin birbirinden ödünç aldıkları lafızlar eş anlamlı sayılmamalıdır.

● **Lafızlar arasında belirli bir dönemde anlam birliği olmalıdır:** Bu şart ile öne sürülen lafızların belirli bir zaman diliminde aynı kabile tarafından aynı anlamda kullanılmasıdır. Aksi takdirde cahiliye devrinde kullanılan bir lafzın Abbasi döneminde farklı bir anlam kazanması veya günümüzde belirli bir anlamda kullanılan bir lafzın cahiliye devrinde kullanılan bir lafızla aynı anlama gelmesi kastedilmemektedir.

● **Lafızlardan hiç biri her hangi bir fonetik bir değişim geçirmemiş olmalıdır:** Bu şart daha çok جتل cesel ve جفل cefel (karınca) örneğinde olduğu gibi ses değişimi sonucu meydana gelen eş anlamlı sözcükleri dışarıda bırakmak için getirilen bir şarttır.⁹¹ Bu şartlardan sonra modern dil bilimcilerinin terim olarak ortaya koydukları eş anlamlı kelimeleri tanımlayacak olursak; “iki veya daha fazla lafzın “mecazen değil hakiki”, sonradan değil asli ve tek bir itibarla yani müstakil olarak aynı dilsel çevrede aynı anlama delalet etmesidir” diye tanımlamak mümkün olacaktır.⁹²

Yukarıda değindiğimiz “tam eş anlamlı” sözcüklerde bulunması gereken şartları özetlemek gerekirse;

- Anlam birliği:** lafızlar arasında en ufak bir anlam farkı sözcükleri eş değil yakın anlamlı yapmaktadır.
- Dilsel çevre birliği:** lafızlar aynı kabile ait, ilk vaz’dan itibaren kullanılagelen lafızlar olmalıdır. Başka kabilelerden alınan lafızlar eş değil yakın anlamlı sayılır.
- Çağ birliği:** Lafızlar aynı dönemde kullanımda olmalıdır. Lafzın birinin ölümü sonrası ortaya çıkan veya diğer kabilede kullanılan bir lafız olmamalıdır. Bu şartları gerçekleştiremeyen lafız eş değil yakın anlamlı olur.
- Lafızlarda fonetik birlik:** lafızlar ta baştan itibaren aynı sese ve haerekiye sahip olmalıdır. Böyle bir sözcük ilk vaz’da ortaya çıkmaz. Sonradan ortaya çıkan aynılık ise lafzın harflerindeki değişimin sonucudur. Değişim sonucundaki aynılık da eş anlamlılık nedeni sayılmaz.⁹³

89 Enîs, *Delâletü'l-Elfâz*, 213.

90 ‘Abduttevvab, *Fuşûl fi Fıkhî'l-'Arabîyye*, 309-310.

91 ‘Abduttevvab, *Fuşûl fi Fıkhî'l-'Arabîyye*, 316-321; Enîs, *Delâletü'l-Elfâz*, 178-179. Karşılaştırmız: el-Muneccid, *et-Terâduf fi'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, 35; eş-Şâyi', *el-Furûku'l-Luğavîyye*, 30-31; Divlekçi, *Kur'ân'da Eşanamlılık (Terâdüf) Olgusu*, 152.

92 Muhammed Cum'a Muhammed eş-Şâmî, “el-Furûku'd-Delâliyye beyne'l-Elfâzı'l-Muterâdife”, *Sebha Üniversitesi Beşeri Bilimler Dergisi*, 11/1, (2012): 17-24; el-Muneccid, *et-Terâduf fi'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, 35; Sâsî, *İşkâliyyetü Terceme*, 21-22; Divlekçi, *Kur'ân'da Eşanamlılık (Terâdüf) Olgusu*, 153.

93 eş-Şâyi', *el-Furûku'l-Luğavîyye*, 30-31; el-Muneccid, *et-Terâduf fi'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, s. 35; Abouelnasr, *Eşanamlılık olgusu*, 20.

Sonuç

Eş anlamlı olduğu düşünötilen sözcüklerin aralarında ancak uzman olanların anlayabileceği farklar vardır. Çünkü dünyanın hiçbir dilinde hiçbir dilci aynı anlam için aynı anda farklı iki veya daha fazla kelimeyi vaz' etmez. Aynı anlama gelsin diye farklı sözcük atamaz. Dolayısıyla eş anlamlı ile tam eş anlamlı sözcüklerin varlığı kast ediliyor ise; bu olgu aynı dil içerisinde bulunmaz. Niçin bulunmayacağına dair şu gerekçeleri sıralamak mümkündür.

- a. Delalet farklılıkları: Hiç kuşku yok ki eş anlamlı sözcükte aranması gereken ilk ve en önemli şart lafızların aynı şeye delalet edip etmedikleridir. Eş anlamlı olduğu düşünötilen söz konusu lafzın delaletinde en ufak bir farklılık bile varsa lafızlar eş değil, yakın anlamlı olabilir.
- b. Umum-husus ilişkisi: Lafızlar arasında umum-husus ilişkisi bulunması da eş anlamlı sözcük nitelenmesine mâni olur. Sözcüğün anlamı diğer sözcüğü de içine alacak şekilde geniş ise, aralarında umum-husus ilişkisi vardır. Bu lafızlar eş anlamlı değil muhtemelen yakın anlamlı olabilirler.
- c. İştikâk ve itibar farklılıkları: Lafzın türetildiği “*kök anlamı*” bünyesinde barındırdığı unutulmamalıdır. Lafzın kökenindeki bu farklılık, aynı zamanda diğer eş anlamlı lafızda bulunmayan anlam farkını ortaya koyar.
- d. Belâğî sebepler: Eş anlamlı sözcüklerin çoğalmasına doğrudan katkı yapan etmenler arasında belki de ilk sırayı belâğî/retorik nedenler alır. Mecaz başlığı altında ele alınan belâğî sebepler arasında teşbih, istiare, mecaz-ı mürsel ve kinayeyi saymak mümkündür. Unutulan mecazlar, eş anlamlı sözcüklerin ortaya çıkmasının ana sebebidir diyebiliriz.
- e. Farklı lugatlar/kabile dilleri: Farklı kabile dilleri de eş anlamlı olarak nitelenen sözcüklerin çoğalmasına zemin hazırlamıştır. Buna göre aynı kabile içerisinde konuşulan eş anlamlı sözcükler başka kabilelerden girmiş olduğundan bu da eş anlamlı sözcük tanımına engel bir şart olarak karşımıza çıkmaktadır.
- f. Sarf birliği: Asılları farklı olduğu halde sarf ilmindeki isim ve fiil kiplerinin dökülerek türetilen ve kipin genel anlam yapısını yansıtan sözcüklerin eş anlamlı oldukları veya olabileceklerine dair yaklaşım da tanım dışında bırakılmıştır.

Kur'ân'da geçen her bir lafız seçilerek yerleştirdiği için anlamı Kur'ân'da geçen bir diğer lafız tarafından “tam” olarak karşılanmaz. İlk dönem eserlerde anlamı bilinmeyen veya o bağlamda garip duran kelimenin yanına yazılan kelime o lafzın “eş anlamlı”sı olmayıp onun şerhi veya yakın anlamlısı olabilir. Bu açıdan bakıldığında delaletlerini daraltıp-genişleterek lafızları birbirinin yerine kullanmak caizdir. Kur'ân'da geçen eş anlamlı olarak kayıtlara geçmiş lafızların –her ne kadar bugün bilinmiyor olsa da- aralarında devrin Arap dili ve Arap lehçeleri göz önüne alındığında bir takım çok ince farkların olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Bu farkları ortaya koymak için “el-furûk” adlı eserlerin kaleme alındığı unutulmamalıdır.

Arap dilinde eş anlamlı kelime teknik olarak bulunabilir. Yukarıdaki koşulları göz önüne aldığımızda eş anlamlı olduğu var sayılan sözcükler yakın anlamlı veya yarı eş anlamlıdır.

“Lafız farklı ise anlamı da farklıdır” çıkışı hem erken dönem islam ve dil kaynaklarında hem de son dönem batılı kaynaklarda sıkça dile getirilen bir argümandır. Buna göre dillerde eş anlamlı sözcük bulunmaz. Eş anlamlı sözcük ile “yakın anlamlı” veya “yarı eş anlamlı” sözcüklerin kastedildiği açıktır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- ‘Abbās, Faḍl Hasen ve Şenâ Faḍl ‘Abbās. *İ‘câzu’l-Ḳur’âni’l-Kerîm*. ‘Ammân: Dâru’l-Furḳân, 1991.
- ‘Abduh, Muḥammed. *Tefsîru’l-Menâr*. Kahire: Dâru’l-Menâr, 1947.
- ‘Abduttevvâb, Ramaḍân. *Fuṣûl fî Fıḳhi’l-‘Arabî*. Kahire: 6. baskı, Mektebetu’l-Hâncî, 1999.
- ‘Umar, Aḥmed Muḥtâr. *‘İlmu’ d-Delâle*. y.y: ‘Âlemu’l-Kutub, 5. baskı, 1998.
- Abouelnasr, Zaki. *Eş Anlamlılık Olgusu ve Eş Anlamlı Kelimelerin Arapça Öğretimindeki Yeri*. Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2004.
- Aksan, Doğan. *Her Yönüyle Dil-Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 5. Baskı, 2009.
- Baalbaki, Rohi. *A Modern Arabic-English Dictionary*. Beyrut: Dâru’l-İlm li’l-Melâ’în, 11. baskı, 2002.
- Bintu’ş-Şâtî’, ‘Âişe Abdurrahmân. *el-İ‘câzu’l-Beyânî li’l-Ḳur’ân ve Mesâ’ilü İbni’l-Ezrak*. y.y: Dâru’l-Me‘ârif, 3. baskı, ts.
- Bolelli, Nusrettin. *Belâğat Beyân-Me‘âni-Bedi’ İlimleri Arap Edebiyatı*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 6.baskı, 2011.
- Çalışkan, Mehmet. “Kur’an’ın Nuzûlü ve Yedi Harf (el-Ahrufu’s-Seb’a) Meselesi”, *Ç. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 5/1 (Ocak-Haziran, 2005), 216-242.
- Çetinkaya, Bayram. “Eşdizimli Sözcükler”, *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 4/ 4 (2009), 197-206.
- Divlekçi, Celalettin. “Kur’an’da Eşanlamlılık (Terâdüf) Olgusu”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 7 (2000). 149-169.
- Doğan, Nuh. “Türkiye Türkçesi Fiillerinde Eş Anlamlılık: Synonymy In Turkey Turkish Verbs”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 4/19 (Güz 2011), 78-88.
- Durmuş, İsmail. “el-İstişhâd”. *DİA*. İstanbul: TDV Yayınları. 2001.
- Ebû Bekr, Yahûzâ Ḥamza. *et-Terâdüf fi’l-Ḳur’âni’l-Kerîm*. Malezya: al-Madinah İnternational University, 2012.
- ed-Dürî, Muḥammed Yâsîn Hıdr. *Deḳâiku’l-Furûkı’l-Luğaviyye fi’l-Beyâni’l-Ḳur’âni*. y.y.: Bağdad Üniversitesi, İbn Rüşd Eğitim Fakültesi, 2005.
- el- Ğazâlî, Ebû Ḥâmid Muḥammed b. Muḥammed. *el-Mustaşfâ min Uşûli’l-Fıḳh*. Thk. Ḥamza b. Zühayr Ḥâfız. Y.y: Medine, ts.

- el-'Ak, Hâlid Abdurrahmân. *Usûlu't-Tefsîr ve Kavâ'iduh*. Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 2. baskı, 1986.
- el-'Askerî, Ebû Hilâl. *el-Furûku'l-Lugaviyye*. Thk. Muhammed İbrâhîm Selîm. Kahire: Dâru'l-'İlm ve's-Şekâfe, ts.
- el-Âlûsî, Maḥmûd Şukrî el-Bağdâdî. *Mâ Delle 'aleyhi'l-Kur'ânu Mimmâ Ya'dudü'l-Hey'ete'l-Cedidete'l-Kavîmete'l-Burhân*. Thk. Muhammed Zuheyr eş-Şâviş. Beyrut/Dimaşk: el-Mektebü'l-İslâmî, 2. baskı, 1997.
- el-Âlûsî, Maḥmûd Şukrî el-Bağdâdî. *Rûhu'l-Me'ânî fi Tefsîri'l-Kur'ânî'l-'Azîm ve's-Seb'i'l-Meşânî*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâşi'l-'Arabî, ts.
- el-Aşma'î, 'Abdûlmelik b. Kûrayb. *Ma'htelefet Elfâzuh ve't-Tefekat Me'ânih*. Thk. Mâcid Hasen ez-Zehbeî. Dimaşk: Dâru'l-Fikr, ts.
- el-Bâbidî, Aḥmed b. Muştafâ ed-Dimaşkî. *Mu'cemü Esmâ'i'l-Esyâ'i'l-Müsemmâ "el-Letâifü fi'l-Luğa"*. Thk. Aḥmed 'Abdu'ttevvâb 'Avaḍ. Kahire: Dâru'l-Faḍile, ts.
- el-Begâvî, Muḥyissünne Ebû Muḥammed el-Hüseyn b. Mes'ûd. *Tefsîru'l-Begâvî Me'âlimü't-Tenzîl*. Thk. Muḥammed 'Abdullâh en-Nemr ve diğeri. Riyâd: Dâru Tıybe, 1408 h.
- el-Câhîz, Ebû 'Osman 'Amr b. Baḥr. *el-Beyân ve't-Tebyîn*. Thk. 'Abdüsselâm Muḥammed Hârûn. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 7. baskı, 1998.
- el-Cevâlîkî, Ebû Mansûr Mevhûb b. Aḥmed b. Muḥammed b. el-Hâdiy. *el-Mu'arrab mine'l-Kelâmi'l-'Acemî 'alâ Hurûfi'l-Mu'cem*. Thk. F. 'Abdurrahîm. Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 1990.
- el-Cevherî, İsmâ'il b. Hammâd. *eş-Şihâh, Tâcu'l-Luğa ve Şihâhi'l-'Arabîyye*. Thk. Aḥmed Abdulgâfûr 'Atḫâr. Beyrut: Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, 3. baskı, 1984.
- el-Curcânî, 'Alî b. Muḥammed es-Seyyid eş-Şerîf. *Mu'cemu't-Ta'rîfât*. Thk. Muḥammed Şiddîk el-Minşâvî, Dâru'l-Faḍile. Kahire, ts.
- el-Cuveynî, Muştafâ es-Sâvî. *Menhecu'z-Zemaşeri fi Tefsîri'l-Kur'ân ve Beyâni İ'câzihi*. Y.y: Daru'l-Me'ârif bi Mışr, 2. baskı, ts.
- el-Enbârî, Ebû Bekr Muḥammed b. el-Kâsîm. *ez-Zâhir fi Me'ânî Kelimâti'n-Nâs*. Thk. Hâtîm Şâlih eḍ-Ḍâmin. Bağdat: Dâru's-Şu'ûni's-Şekâfiyyeti'l-'Âmme, 2. baskı, 1987.
- el-Endelusî, Ebû Ḥayyân Muḥammed b. Yûsuf. *el-Baḥru'l-Muḥîṭ*. Thk. 'Âdil Aḥmed 'Abdulmevcûd ve 'Alî Muḥammed Mu'avvaḍ. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1993.
- el-Fârâbî, Ebû Naşr Muḥammed b. Muḥammed b. Tarhân b. Uzlağ. *el-Mantık 'inde'l-Fârâbî*. Thk. Rafîk el-'Acem. Beyrut: Dâru'l-Meşriq, 1985.
- el-Ferâhidî, el-Ḥalîl b. Aḥmed. *Kitâbu'l-'Ayn Muratteben 'alâ Hurûfi'l-Mu'cem*. Thk. 'Abdulhamîd el-Hindâvî. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2003.
- el-Hâlîdî, Şalâh 'Abdulfettâh. *İ'câzu'l-Kur'ânî'l-Beyânî ve Delâ'ilü Maşdaruhu'r-Rabbânî*. 'Ammân: Dâru 'Ammâr, 2000.
- el-Hüseynî, Ḥamâde Muḥammed 'Abdulfettâh. *el-Muşâhabe el-Lugaviyye ve Eşeruhâ fi Tahdîdi'd-Delâle fi'l-Kur'ânî'l-Kerîm*. Kahire: el-Ezher Üniversitesi, 2007.
- el-İşfahânî, er-Râğîb Ebu'l-Kâsîm el-Hüseyn b. Muḥammed. *el-Mufradât fi Ġaribi'l-Kur'ân*. Thk. Muḥammed Ḥalîl 'Îtânî. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2007.
- el-Kâlî el-Bağdâdî, Ebû 'Alî İsmâ'il b. el-Kâsîm. *el-Bârî fi'l-Luğa*. Thk. Hâşîm et-Ta'ân. Beyrut: Mektebetü'n-Nehḍa & Dâru'l-Ḥaḍâratî'l-'Arabîyye, 1975.
- el-Kâsimî, Muḥammed Cemâlüddîn. *Mehâsinu't-Te'vil*. Thk. Muḥammed Fu'âd 'Abdulbâkî. Y.y: Dâru İhyâi'l-

- Kutubi'l-'Arabiyye, 1958.
- el-Kattân, Mennâ'. *Mebâhiş fi 'Ulûmi'l-Ḳur'ân*. Kahire: Mektebetu Vehbe, 2000.
- el-Ḳaysî, Mekki b. Ebî Ṭâlib Hammûş. *el-İbâne 'an Me'âni'l-Ḳirâ'ât*. Thk. 'Abdulfettâh İsmâ'il Şelebî. Kahire: Dâru Nehḍati Mısr, ts.
- el-Kefevî, Ebu'l-Beḳâ Eyyûb b. Mûsâ el-Huseynî. *el-Külliyât*. Thk. 'Adnân Derviş ve Muhammed el-Mısrî. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 2. baskı, 1993.
- el-Kerhî, Ebû Mansûr Muhammed b. Sehl b. el-Merzubân. *Kitâbu'l-Elfâz*. Thk. Yahyâ Murâd. Y.y.: ts.
- el-Muneccid, Muhammed Nureddîn. *et-Terâduf fi'l-Ḳur'âni'l-Kerîm beyne'n-Nazariyyeti ve't-Taṭbîk*. Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-Mu'âşır, 1997.
- el-Müberrid, Ebu'l-'Abbâs Muhammed b. Yezîd. *Me't-tefeḳa Lafzuhu ve'htelese Ma'nâhu mine'l-Ḳur'âni'l-Mecîd*. Thk. Aḫmed Muhammed Ebû Ra'd. Kuveyt: Vizâratu'l-Evkâf el-Kuveytiyye, 1988.
- el-Yesû'î, Henrikos Lamines. *Ferâ'idu'l-Luġa fi'l-Furûk*. Beyrut: Katolik Matbaası, 1889.
- Emiroġlu, İbrahim. *Mantık Yanlışları*. Ankara: Elis Yayınları, 2011.
- Enîs, İbrahîm. *Delâletü'l-Elfâz*. Kahire: Mektebetü'l-'Anglo el-Mısrıyye, 5. baskı, 1984.
- Enîs, İbrahîm. *Fi'l-Lehecâti'l-'Arabiyye*. Kahire: Mektebetü'l-'Anglo el-Mısrıyye, ts.
- er-Râcihî, 'Abduh. *el-Lehecâtu'l-'Arabiyye fi'l-Ḳirââti'l-Ḳur'âniyye*. İskenderiye: Dâru'l-Ma'rifeti'l-Câmi'iyye, 1996.
- er-Râcihî, 'Ali 'Abdullah. "el-İ'câzu'l-Luġavî fi Elfâzi't-Terâduf mine'l-Ḳur'âni'l-Kerîm". *el-Ḳasîm Üniversitesi Mecelletu'l-'Ulûmi'l-'Arabiyye ve'l-İslâmiyye*. 2/1, 2009. 1-25.
- er-Râzî, Faḫruddîn Muhammed b. 'Umar el-Huseyn. *el-Maḫşûl fi 'İlmi Usûli'l-Fıḫh*. thk. Tâhâ Câbir Feyyâd el-'Alevânî. Y.y: Müessesetu'r-Risâle, ts.
- er-Râzî, Faḫruddîn Muhammed b. 'Umar el-Huseyn. *Mefâtiḫu'l-Ġayb*. Y.y: Dâru'l-Fikr: 1981.
- er-Rummânî, Ebu'l-Ḥasen 'Ali b. 'İsâ. *el-Elfâzu'l-Muterâdifetu'l-Muteḳâribetu'l-Ma'nâ*. thk. Fetḫullah Şâlih ve 'Ali el-Mısrî. Manşura: Dâru'l-Vefâ, 1987.
- Esmâ, Zeyneb b. Sâsî. *İşkâliyyetu Tercemeti'l-Elfâzi'l-Muteḳâribeti'l-Ma'nâ fi'l-Ḳur'âni'l-Kerîm ile'l-Luġati'l-Firansiyee*. Cezayir: el-Âdâb ve'l-Luġât Fakültesi Yayınları. 2012/2013 Dönemi.
- es-Sekâkîni, Ḥalîl. "et-Terâduf". *Mecelletu Mecma'i'l-Luġâti'l-'Arabiyye*. 8 (1955), 124-130.
- es-Seyravân, 'Abdulazîz 'İzzeddîn. *el-Mu'cemu'l-Câmi' li Ġaribi Mufredâti'l-Ḳur'âni'l-Kerîm*. Beyrut: Dâru'l-'İlm li'l-Melâyin, 1986.
- es-Suyûti, Abdurrahman Celâluddîn. *el-İtkân fi 'Ulûmi'l-Ḳur'ân*. Thk. Merkezi'd-Dirâsâti'l-Ḳur'âniyye. Riyâd: Vizâratu'ş-Şu'ûni'l-İslâmiyye ve'l-Evkâf ve'd-Da'vâ ve'l-İrşâd, ts.
- es-Suyûti, Abdurrahman Celâluddîn. *el-Mutevekkeli fimâ verade fi'l-Kur'ân mine'l-Luġât*. Thk. Trc. William Y. Bell. Yale University, 1924.
- es-Suyûti, Abdurrahman Celâluddîn. *el-Muzhir fi 'Ulûmi'l-Luġa ve Envâ'ihâ*. Thk. Muhammed Aḫmed Câde'l-Mevlâ ve diġerleri. Kahire: Mektebetü Dâri't-Turâş, 3. baskı, ts.
- eş-Şâmî, Muhammed Cum'a Muhammed. "el-Furûku'd-Delâliyye beyne'l-Elfâzi'l-Muterâdife". *Libya Sebha Üniversitesi Beşeri Bilimler Dergisi*. 11/1 (2012).
- eş-Şâyi', Muhammed Abdurrahmân Şâlih. *el-Furûku'l-Luġaviyye ve Eşeruhâ fi Tefsiri'l-Ḳur'âni'l-Kerîm*. Riyâd: Mektebetü'l-'Abikân, 1993.

- eṭ-Ṭaberî, Ebû Ca'fer Muḥammed b. Cerir. *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Ḳur'ân*. Thk. Maḥmûd Muḥammed Şâkir ve Aḥmed Muḥammed Şâkir. Kahire: Mektebetu İbn Teymiyye, 2. baskı, ts.
- eṭ-Ṭaberî, Ebû Ca'fer Muḥammed b. Cerir. *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Ḳur'ân*. Thk. 'Abdullah b. 'Abdulmuhsin et-Turkî. Y.y: Dâru Hecc, ts.
- et-Tehânevî, Muḥammed 'Ali b. 'Ali. *Keşşâfu İştilâhâtı'l-Funûn ve'l-'Ulûm*. Thk. Rafîk el-'Acem ve 'Ali Deḥrûş. Beyrut: Mektebetu Lubnân, 1996.
- ez-Zebîdî, Muḥammed Murtaḍâ el-Ḥuseynî. *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Ḳâmûs*. Thk. Nevâf el-Cerrâh. Beyrut: Dâru Şâdir, 2011.
- ez-Zebîdî, Muḥammed Murtaḍâ el-Ḥuseynî. *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Ḳâmûs*. Thk. 'Abdussettâr Aḥmed Ferrâc. Kuveyt: Dâru't-Turâş, 1965.
- ez-Zerkeşî, Bedruddin Muḥammed b. 'Abdillâh. *el-Burhân fi 'Ulûmi'l-Ḳur'ân*. Thk: Muḥammed Ebu'l-Faḍl İbrâhîm. Kahire: Dâru't-Turâş, 3. baskı, ts.
- ez-Ziyâdî, Hâkim Mâlik Lu'aybî. *et-Terâdüf fi'l-Luġa*. Bağdat: Dâru'l-Hurriyye, 1980.
- Heyet. *Mu'cemu'n-Nefâisi'l-Kebîr*. Cilt: I(E-D). Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 2007.
- Ḥuseyn, Muḥammed el-Ḥıdr. *Dirâsât fi'l-'Arabıyye ve Târîhihâ*. Dimaşq: el-Mektebu'l-İslâmî, 3. baskı, 1960.
- İbn 'Âşûr, Muḥammed eṭ-Ṭâhir. *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*. Tunus: Dâru't-Tûniyye li'n-Neşr, 1984.
- İbn 'Atıyye, Ebû Muḥammed 'Abdulḥakk b. Ğalib. *el-Muḥarraru'l-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*. Thk. 'Abdusselâm 'Abduşşâfi Muḥammed. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2001.
- İbn Cinnî, Ebu'l-Feth 'Uşmân. *el-Ḥaşâis*. Thk. Muḥammed 'Alî en-Neccâr. y.y: el-Mektebetu'l-'İlmiyye, ts.
- İbn Fâris, Ebu'l-Ḥuseyn Aḥmed b. Faris b. Zekerıyyâ er-Râzî. *eş-Şâhibi fi Fıkhı'l-Luġati'l-'Arabıyyeti ve Mesâ'ilihâ ve Suneni'l-'Arabî fi Kelâmihâ*. Thk. Aḥmed Ḥasen Besic. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1997.
- İbn Fâris, Ebu'l-Ḥuseyn Aḥmed b. Faris b. Zekerıyyâ er-Râzî. *Mu'cemu Meḳâyisi'l-Luġa*. Thk. İbrâhîm Şemsuddin. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1999.
- İbn İshâk, en-Nedîm, Ebû Ya'kûb el-Varrâk Muḥammed b. İshâk. *el-Fihrist fi Ahbâri'l-'Ulemâ'i'l-Muşannifin mine'l-Ḳudemâi ve'l-Muḥdesîn*. Thk. Riḍâ Teceddud. Tahran: Y.y, ts.
- İbn Keşîr, 'İmâduddin Ebu'l-Fidâ İsmâ'îl. *Tefsîru'l-Ḳur'âni'l-'Azîm*. Thk. Muştâfâ es-Seyyid Muḥammed ve diġerleri. Kahire: Muessesetu Ḳurtuba & Mektebetu Evlâdi's-Şeyḫ li't-Turâş, 2000.
- İbn Manzûr, Cemâleddin Ebu'l-Faḍl. *Lisânu'l-'Arab*. Thk. Emîn Muḥammed 'Abdulvehhâb ve Muḥammed eş-Şâdiḳ el-'Ubeydî. Beyrut: Dâru't-Turâşî'l-'Arabî & Muessesetu't-Târîhi'l-'Arabî, 2. baskı, 1997.
- İbn Manzûr, Cemâleddin Ebu'l-Faḍl. *Lisânu'l-'Arab*. Thk. Heyet. I-LV, Kahire: Dâru'l-Me'ârif, ts.
- İbnu'l-Cevzî, 'Abdurrahmân Ebu'l-Ferac. *Funûni'l-Efnân fi 'Uyûni 'Ulûmi'l-Ḳur'ân*. Thk. Dıyâ'uddîn 'İtr. Beyrut: Dâru'l-Beşâ'iri'l-İslâmıyye, 1998.
- İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferac Cemâleddin 'Abdurrahmân b. 'Alî b. Muhammed el-Cevzî el-Ḳuraşî el-Baġdâdî. *Zâdu'l-Mesîr fi 'İlmi't-Tefsîr*. Thk. Şu'ayb el-Arnaûṭ ve 'Abdulḳâdir el-Arnaûṭ. Y.y: el-Mektebu'l-İslâmî, ts.
- İbnu's-Sırrî, Ebû İshâk İbrâhîm. *Kitabu Ḥalkı'l-İnsân*. Thk. Velid b. Aḥmed el-Ḥuseyn. Manchester: al-Bukhary Islamic Center, 2004.
- İsmâ'îl b. 'Amr. *Kitâbu'l-Luġât fi'l-Kurân*. Thk. Şalâhuddin el-Müneccid. Kahire: Matba'atu'r-Risâle, ts.
- Kara, Ömer. "Arap Dilbilimindeki 'Terâdüf' Ve 'Furûk' Argümanlarının Mukayeseli Tahlili-el-Furûku'l-Luġaviyye'ye Giriş (III)". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. 4/4 (2004), 118-146.

- Karagöz, Mustafa. “Vücüh ve Nezairin Terimleşme Süreci - ‘Nezâir’in ‘Eş Anlamlılık’ Olarak Tanımlanması Sorunu”. *Bilimnâme*. 19/1 (2008), 7- 33.
- Karasakal, Şaban. “Kur’ân’da Rüyâ ve Hulm Yakınanlamlılarının Farkları”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. 10/3 (2010), 163-198.
- Mîqâfî, Muḥammed Bâsim, Muhammed Zuhrî Ma‘şarânî ve ‘Abdullâh Aḥmed el-Dandâşî. *el-Ḳutûf min Luġati'l-Ḳur’ân (Mu‘cemu Elfâz ve Terâkibe luġaviyye mine'l-Ḳur’âni'l-Kerîm)*. Beyrut: Mektebetu Lübnân Nâşirûn, 2007.
- Özbalıkcı, Mehmet Reşit. *Kur’ân ve Hadis’in Arap Gramerindeki Rolü*. İzmir: Çağlayan Matbaası, 2006.
- Pilten, Şahrû. *Türkçede Eş Anlamlılık*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- Şıdkî, Hâmid ve Tıybe Seyfî. “Kağıyyetu’t-Terâdüf beyne’l-İşbât ve’l-İnkâr”. *Mecelletü'l-Luġati'l-Arabıyye ve Âdâbihâ*. 1/3 (2006), 47-74.
- Sîbeveyh, Ebû Bişr ‘Amr b. ‘Uşmân b. Ḳanber. *el-Kitâb*. Thk. ‘Abdusselam Muḥammed Hârûn. Kahire: Mektebetu’l-Ḥancî, ts.
- Sulak, Sevda G. *Anlamdaş Kelimelerde Anlam ve Kullanış Farklılıkları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2010.
- Türkmen, Sabri. *Arap Dilinde Terâduf ve Furûk*. Malatya: Mengüceli Yayınları, 2013.
- Ullmann, Stephen. *Words and Their Use*. Thk. (ilaveleriyle birlikte “Devru’l-Kelime fi’l-Luġa” adı altında Arapçaya aktaran) Kemâl Muḥammed Bişr. Kahire: Mektebetu’ş-Şebâb, 1962.
- Vâfî, ‘Ali ‘Abdulvâhid. *Fıḫhu’l-Luġa*. Kahire: Nehdatu Mışr, 3. baskı, 2005.
- Wahba, Magdı. *An-Nafees The 21st Century English-Arabic Dictionary*. Cairo: Egyptian International Publishing Company – Longman, 2000.
- Yavuz, Gâlip. “Eşanlamlılık ve Kur’ân Bağlamı”. *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. ts.
- Yıldız, Murat. “Standart ve Yerel Arapçanın Tarihsel ve Filolojik Sınırları”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. 10/3 (2010), 23-41.

